

TOPONÍMIA COSTERA I LÈXIC MARINER DE BORRIANA

Josep Palomero

JUSTIFICACIÓ

Este treball s'ha fet a partir de les dades obtingudes en dos períodes diferents, separats entre si per quasi trenta anys. En 1982, impressionat per la lectura del llibre d'Alfred Ayza, *El món mariner de Peníscola*, publicat l'any anterior, un grup d'alumnes meus de l'IB Jaume I de Borriana, basant-se en una enquesta que jo mateix els havia preparat, van entrevistar uns vells mariners. Els entrevistadors eren Francisco Mas Sales, Evaristo Juan, Jorge Julve i Julio Marco. I els entrevistats, que hui tindrien tots més de cents anys, eren el *sinyo* Andreuet Gurrea, el qual ja era pescador al Grau de Borriana abans de la construcció del port; Vicente Arnandis Palomero, fill d'Antonietta *la Flara*, de malnom *Corball* perquè es veu que feia un anar carregat de muscles, i que va ser carrabiner del pòsit; Andreu, que vivia a les casetes dels mariners, al costat de l'estanc, i Blai Borja, *Tarbeneta*, el qual va anar en primer lloc a la pesca menuda i més avant a l'arrossegament, i entre ell i un fill es feien ells mateixos les arts.

Les dades que es van obtindre en estes enquestes, tot i que les he conservades, van quedar inèdites durant tres dècades. Així que, per tal de redactar este treball, les he recuperades i les he contrastades amb noves informacions que recentment m'han proporcionat els vells mariners Miguel Ochoa, de 82 anys (especialment respecte a alguns senyals de terra i a les brases de fondària corresponents a

determinats talassònims, ja que havia sigut un expert pescador d'arts menors), i sobretot Francisco Palmer Arnandis, de 77 anys, un pescador molt experimentat i respectat, antic patró d'arrossegament que també va practicar quasi totes les modalitats de pesca de bord, i que ha tingut la paciència de concedir-me una sèrie d'entrevistes al llarg del 2009 i 2010. Que conste el meu agraïment a tots ells, i en especial al senyor Palmer, a qui en el transcurs d'este treball em referisc com a «l'informant».

INTRODUCCIÓ

El terme municipal de Borriana, d'una extensió de 47,22 km², forma part de l'espaiosa plana al·luvial quaternària que travessa el curs baix del Millars. Delimita pel nord-est amb el terme d'Almassora, pel sud-oest amb la Serra d'Espadà, pel sud amb el terme de Nules i per l'est amb la mar Mediterrània, amb aproximadament 10 km de costa.

La població, de 38.000 habitants (2010), està situada a 12 m sobre el nivell del mar i a 2 km del litoral. S'assenta en la riba dreta del riu Sec (o riu Anna), rambla de comportament torrencial, el caixer del qual arreplega les precipitacions de la Serra d'Espadà i les aboca a la mar al final del paratge anomenat tradicionalment l'estany de la Vila i que hui en dia es coneix com el Clot de la Mare de Déu. Es troba molt prop d'unes salines medievals desaparegudes, el nom de les quals

s'ha perpetuat en la denominació del camí que hi porta i de l'àrea adjacent.

Tota la faixa costanera, fins al començament del segle xx, formava part d'una allargassada albufera que s'unia pel sud amb l'estany de Nules, el qual, a través de la franja palustre, s'ajuntava alhora als estanys d'Almenara.

L'estany de Borriana és, doncs, una romanalla de l'extensa albufera de la Plana que acull una vegetació palustre i de bosc. Fou propietat de la Comanda de Calatrava i Montesa, ja que quan el 1235 Jaume I concedí l'aprofitament de les marjals als nous habitants de la vila, no l'hi inclogué. Amb una extensió actual de 18 ha, el Clot de la Mare de Déu fou declarat Paratge Natural Municipal el 2002 per la Generalitat.

La costa del terme municipal de Borriana és completament baixa. A excepció de la platja principal, formada per un arenal d'uns 2 km de longitud —denominada, per això mateix, platja de l'Arenal—, així com per les de la Malva-rosa i del Grau, que són més pedregoses, esta costa es manté actualment inalterable gràcies a la contenció d'un mur de defensa que n'ocupa la totalitat, tot i que algunes dècades arrere va sofrir variacions. Travessant l'Arenal, desembocaven en la mar un conjunt de goles i d'escorrenties que en l'actualitat s'han desviat, les quals s'anomenaven, de nord a sud: gola de l'Estanyet de Colombrí, gola de l'Ull de la Vila, gola del Rajolí de la Malva-rosa, gola del Segon Braçal del Finello, gola de Granell i gola del Tercer Braçal del Finello.

Al llarg del litoral de Borriana, de nord a sud, s'identifiquen unes determinades zones d'una relativa extensió: Santa Bàrbera, Sant Gregori, les Terrasses, el Grau, la Malva-rosa, el Port i la Serratella. Vegem-ne algunes característiques.

SANTA BÀRBERA

A poca distància de la riba dreta del Millars, riu que delimita els termes d'Almassora i Borriana, i a 2 km de la costa, hi ha la partida denominada Santa Bàrbera. Es tracta d'un nucli de població disseminada, circumscrit pel cap de baix per la costa i pel cap de dalt pel camí Santa Pau (denominació que hi rep el Caminàs) on, relativament pròxima al riu, hi ha l'ermida decimonònica dedicada a la santa, de culte esporàdic.

L'esmentada partida fou un lloc poblat des de molt antic, puix que amb el nom de Vinarragell, vora el Millars,

s'identifica un important jaciment ibèric i una zona col·lateral que arriba fins al camí de Serra, paral·lel al riu.¹ Al començament de la dècada del 1960 es clausuraren les dos aules (amb l'alumnat separat pel sexe) de l'escola de les Alqueries de Santa Bàrbera, època en què els veïns abandonaren la permanència en aquell hàbitat rural i s'instal·laren al poble. En l'actualitat hi ha un conjunt de famílies que hi van sovint i que passen ací l'estiu. El camí la Cossa, que s'anomena així perquè a començaments del segle xx s'hi feien corregudes de joies, connecta Borriana amb les Alqueries de Santa Bàrbera.

Dins de l'àrea de la partida de Santa Bàrbera, aproximadament entre el camí del Masquemao i el camí de la Mar de Vila-real, en una zona més prompte arribada al litoral, hi ha l'indret anomenat el Calamó. Segons pareix, este topònim prové del nom *càlam* (*Acorus calamus*: hemiscriptòfit de forma herbàcia i perenne que pot arribar fins a 75 cm de longitud i a 1 m, amb la tija i les fulles, que, pel que es veu, abundava en els horts d'aquella zona).² En direcció al sud, l'espai que ve a continuació s'anomena el Serradal,³ topònim bastant comú en la costa d'altres termes municipals.

SANT GREGORI

Es denomina així l'àrea del litoral borrianenc contiguous al Serradal, a la vora de les salines medievals, ja desaparegudes, on s'han trobat vestigis d'una vil·la romana. El nom prové d'una capelleta dedicada al sant. Està previst efectuar

1. Ferran Arasa, en *Anuari de l'Agrupació Borrianenca de Cultura*, VII (1996, p. 86), diu que «El cas de l'Alter de Vinarragell és paradigmàtic de com aquest tipus d'assentaments, que apareix almenys en el Bronze Final, continua en el Ferro Antic i al llarg de tot el període ibèric fins a la romanització».

2. En l'article «Quan brama el Calamó» (*Buris-Ana*, núm. 2, juny del 1956, p. 3) Joaquim Urios explica que el «Calamó» era una zona freda i gelada, i en especial «quan bramava el Calamó» (o siga, quan se sentia que la mar *bramava*) era avís que venia fred.

3. En l'article «Serredal, Sorrolla, Serrallo, Serratella...» (*Buris-Ana*, núm. 5, octubre del 1956, p. 3), Joaquim Urios explica: «Entendemos por Serredal la franja de terreno arenisca y pedregosa que los temporales de mar van sedimentando tierra a dentro; cuyos terrenos, poco fértiles de por sí, han sido puestos en cultivo por el esfuerzo y el tesón de nuestros labradores, que ávidos por disponer de un campito en donde emplear sus días de poca *llogà*, se han lanzado a roturar estos arenales, consiguiendo con ello adquirir un *trós de pá* para ayudar a nivelar sus presupuestos domésticos». I més avall: «Como quiera que [...] dicho paraje dista varios kilómetros de la Ciudad, se empezaron a construir alquerías y *barraquetes* para poder pernoctar en ellas durante los días de trabajo más agobiante».

ací pròximament una actuació urbanística denominada Golf Sant Gregori que afectarà una superfície de 2,5 milions de m². En vista d'això, tant les edificacions com el taronger han sigut abandonats recentment.

LES TERRASSES

A la dreta de Sant Gregori i a l'esquerra del Clot de la Mare de Déu, en direcció nord-sud hi ha unes poques cases d'estiueig adossades, construïdes al primer terç del segle XX, que es caracteritzen perquè tenen una àmplia terrassa, la qual n'ha motivat la denominació. Durant la Guerra Civil foren cases de convalescència d'oficials ferits de l'exèrcit republicà, circumstància que potser va motivar que les Terrasses s'hagen anomenat també la Casa de Sanitat. L'informant indica que els mariners, de fet, designen les Terrasses com «el Reposo».

EL GRAU

L'antic nucli mariner de Borriana s'ubicà al Grau, a la vora de la gola de l'estany de la Vila. En el conjunt lacustre del litoral s'han identificat altres llacunes, com l'estany Llarguer i l'estany Colombrí (el record dels quals s'ha perpetuat en la denominació d'un carrer i d'una placeta del Grau). El nucli de població grauera estava comunicat tradicionalment amb el poble a través del camí de la Mar (en l'actualitat, camí Vell de la Mar) i, des de mitjan segle XIX, per la rectilínia carretera del Grau.

Ací es concentrà l'embarcament de cítrics que es feia a mar oberta abans de la construcció del port. Al marge dret de l'estuari del riu Anna, hi ha la torre del Mar (o torre de la Gola), del segle XVI, que feia funcions de vigia de les incursions barbaresques, i que els mariners designen com la Torreeta.

Tocant al Grau, paral·lel a la costa en direcció sud, hi ha un carrer rectilini en què es concentren els xalets construïts des del primer terç del segle XX i que, a imitació de la zona d'estiueig de València, s'anomena la Malva-rosa.

NOMS DE ZONES DEL GRAU

El carrer principal del Grau, on hi havia més veïnat, paral·lel a la carretera del Grau i perpendicular a la mar, s'anomenava popularment carrer del Morro (of. Andrea Doria) perquè es veu que quan passava per allí una persona descone-

guda, les veïnes feien *estranys* o carasses, o siga, que «feien morros». Pel cap de dalt, el carrer acabava, a mà dreta, en el carreró de sant Pere, que dóna a la carretera. Després hi havia una séquia i, pel seu costat, en direcció al Port, s'arribava a la placeta de l'Estacioneta a través d'una senda —que hui és un carrer urbanitzat amb el nom de carrer de Benicarló—. ⁴

Al Grau, de nord a sud, s'identifiquen els topònims següents:

L'estany Llarguer: l'informant el situa a l'Oliverar de Castillo (cognom), al final del camí d'Etxebarria (cognom). Era un dels tants estanys costaners del maresme litoral, hui reblit, amb una plantació d'oliverar abandonada.

La Gola: la desembocadura del riu.

La gola de l'Abogat: l'informant no la identifica.

El Riu (també **el riu Sec** i **el riu Anna**). L'informant indica que els mariners han designat el riu com la gola.

La Torreeta: la torre vigia del segle XVI a què ja ens hem referit.

La Baixaeta del Riu: per darrere de la Torreeta hi havia una baixada al riu, on les dones feien la bugada.

La Farola: construcció quadrada on es penjava un llum d'oli quan arribaven els barcos que venien a carregar taronja al Grau. Als anys trenta va funcionar com a escola (de fet, hi van assistir els informants). Fins fa poc hi havia un ambulatori estiueig, i també l'usava l'associació de veïns del Grau com a local de reunions.

La Tanca: entre el carrer de la Farola —paral·lel a la costa— i el començament del carrer de l'Ermita (of. Fernando Villaamil) hi havia un hort amb una tanca de mangraners.

L'Embarcadero: situat a continuació del trobament entre el final de la carretera del Grau amb la vora mar. ⁵

4. Un vell veí informa que ací hi havia només dos cases: la del matrimoni de la sinyo Anita i Teodoret i la de Nel·lo el de la Molinera que, quan per allí passaven xiquets, «feia el gat», és a dir que imitava a la perfecció els miols i altres sorolls bucal dels gats.

5. Francisco Roca y Alcayde (1932): *Historia de Burriana* (Castelló de la Plana, Establecimiento tipográfico Hijo de J. Armengot, p. 397): «un embarcadero de hierro y madera que, maltrecho y abandonado, está en el centro de la playa y no sirve ni se utiliza para nada». El quiosc que es veu

El 1888 el Ministeri de Foment adjudicà a l'empresa d'exportació londinenca M. Isaac & Sons Ltd. la construcció d'un embarcador de ferro i fusta (bastit el 1889), que deu anys després derrocà el vapor anglès *Breidablik* en col·lidir-hi a causa d'un sotrac provocat per la maror. Encara que es reféu, anys després s'anorrea per complet i el topònim *l'Embarcadero* també deixà de ser usual.

La platja del Grau: la situada davant del Grau.

El Camp: era un descampat pedregós situat a vora mar, a l'altura més o menys del número 160 de l'actual avinguda de la Mediterrània. Parava tan fondo que ni el cotxe de línia podia passar. Els xiquets hi jugaven a futbol.

La gola de l'Ull de la Vila: la primera que hi ha al Grau pel sud, més o menys per davant d'on acaba la Malva-rosa.

Mariner xorrant la xàrcia a la platja del Grau en la dècada de 1920. La barca, ancorada, du posat el pal de la vela llatina, i té arreplegats el car i la pena.

al començament de l'embarcador, no era un establiment de refrescs, sinó l'oficina de la duana.

EL PORT

En direcció sud, el Port, construït cap a 1930, dista del Grau i del poble uns 2 km. És ací on atraca la flota pesquera que, a redós de les esculleres, abandonà l'emplaçament grauer anterior.⁶ A diferència d'altres poblacions en què no es fa distinció entre el Port i el Grau (Castelló, Gandia), a Borriana es tracta de dos indrets diferents, perfectament identificats.

El canvi de barques de pesca a vela per barques de pesca a motor s'esdevingué al llarg de la dècada del 1950, i d'aleshores ençà la flota pesquera s'ha renovat constantment. En l'actualitat està composta per 17 barques de cércol, 17 d'arrossegament i 16 de tresmall i altres arts menors.⁷

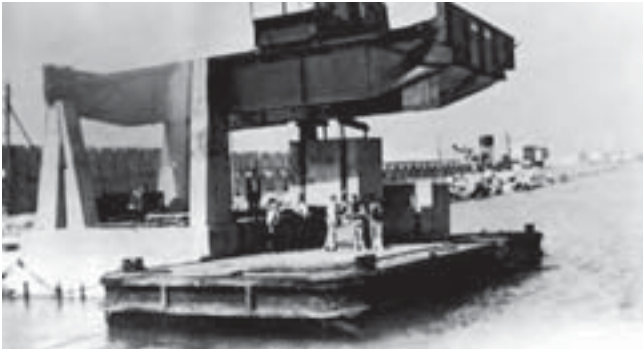
NOMS DE ZONES DEL PORT

L'Avionet: durant els anys de construcció del port, La Ibérica fabricava en seca (en terra) els blocs de ciment que havien de constituir la defensa de les esculleres. Al començament de l'escullera de Garbí es va instal·lar una grua [gruga] que emmagatzava els blocs de ciment i els arriava sobre les *patatxes* (barcasses que no són pròpiament embarcacions perquè són quadrades), per a transportar-los al lloc indicat. La forma de l'esmentada grua, que recordava les pales d'un hidroavió, va originar-ne el topònim.⁸

6. En vista que la quantitat de cítrics que s'exportava pel Grau de Borriana era notable i augmentava en cada campanya, el patrici i erudit borrianenc Joaquín Peris Fuentes va obtenir en 1903 la concessió de l'estat per a construir un port comercial per tal d'explotar-lo a títol personal. En 1908 el projecte es va declarar d'interès general. Però com que passaven els anys i no s'executava, el 1917 el municipi va forçar l'adjudicatari a renunciar a la concessió i en va adquirir els drets. El 1919, el diputat tradicionalista pel districte de Nules, Jaime Chicharro, liderà el sentiment local perquè es construïra el mencionat port. El cost del projecte i de les obres de construcció del ferrocarril auxiliar des de la pedrera de la Vilavella es van aprovar en els pressupostos de l'estat del 1921. Les obres es van adjudicar el 1923, van començar dos anys després, i el 1927 l'escullera de llevant era un fet. El 1928 s'hi va carregar el primer barco. Durant la Segona República, el 1932 es va finalitzar la construcció, impulsada pel ministre de Justícia Vicente Cantos Figuerola, fill de la població. Actualment la Generalitat n'és titular. (V. Cabedo Guerola, Rosa i Burdeus Díaz-Tendero, Lourdes: 2000.)

7. <http://www.mercapesca.net/index.php?ln=cas&mprin=mer&msec=mer.lot.llo&pl=3&llot=8>

8. *L'Avionet* va deixar de recordar un petit avió quan es va desmuntar la grua, tot i que el lloc encara existia i continuava anomenant-se així, fins que la construcció de l'Escola de Vela de la Generalitat hi va preveure un accés de les

L'Avionet.

La Bassa: la massa d'aigua reposada que conté la Dàrsena.

La Bocana: és l'entrada d'accés al Port.

El Canal: situat al mig del carreró del Port, és el vial d'accés a la Dàrsena; té el fons més profund pel centre que per les bandes.

El carreró del Port: és el canal de la Bocana pel qual s'accedix a la Dàrsena.

La Dàrsena: és la part interior del Port, resguardada pel Travessal.

La dàrsena de Fora: és la part exterior del Port, posterior al Travessal.

L'escullera de Garbí (o de Ponent): l'escullera situada al sud. (Els nostres mariners sempre pronuncien *escullera* [escollera], és a dir, no amb [u] sinó amb [o].)

L'escullera de Llevant: l'escullera situada al nord. La denominació *escollera Llarga* no és pròpia dels mariners, sinó dels pescadors de canya.

L'escullera Nova: el braç d'escullera que s'ha construït fa alguns anys en l'exterior de la de Llevant.

La Gità: l'informant considera que es pot anomenar així també l'escullera de Llevant.

La Llonja: l'edificació on es feia abans la subhasta del peix (desapareguda), i també la nova, on es fa actualment la subhasta.

La mar Morta: la platgeta del Port, on no trencaven les ones; era una bassa d'oli.

Optimist, Cadete, etc. a l'aigua, pel lloc que ocupava l'*Avionet*, i es va destruir. El topònim, de fet, ha desaparegut.

Una colla de mariners trau al sec un fanal de la Dàrsena (la mar Morta, dècada de 1940).

El Moll: al Port, els mariners anomenen sempre *el moll* l'espai on atraquen les barques. El Port és el conjunt de la instal·lació.

El Morro: nom comercial del restaurant situat a la punta de l'Escullera de Garbí.

El Pantalan: qualsevol dels embarcadors estrets que hi ha al Port per a les barques menudes, tant al Moll com al Club Nàutic.

La Platgeta: la vora mar del Port, on es podia prendre el bany sense onades.

La platgeta de les Monges: a l'entrada del Port, a llevant, abans del Travessal, es concentrava una quantitat notable d'arena que anava fent sec, i de fet s'hi podia entrar amb aigua al genoll. Diuen que a l'estiu, de nit, hi anaven monges a refrescar-se i a prendre el bany vestides amb un batot.

La punta de la Farola: l'extrem de qualsevol de les esculleres, on hi ha els fars.

El racó del Travessal: l'espai de la Dàrsena on es troben el Travessal i el Moll.

La Riba: és la paret del Moll. Les barques s'arrimen a la Riba.

Barques amarrades a la Riba, amb la xàrcia posada a eixugar, en una fotografia de la dècada de 1950. Al fons, els magatzems del Travessal.

El Tinglao: un cobert diàfan, sense parets, on s'emmagatzemaven les caixes de taronges preparades per a l'embarcament.

El Tinglao.

El Travessal: el moll interior perpendicular a l'escullera de Llevant, que resguarda la Dàrsena.

El Varadero: al costat del Club Nàutic es va instal·lar un varador per a reparar barques de pesca i altres naus de grandària mitjana. Posteriorment esta indústria es va traslladar al començament de l'escullera de Llevant, a l'exterior del Travessal.

La Serratella

Amb esta denominació hui s'identifica la zona de vora mar que, seguint la séquia del Rajolí, va des de l'escullera de Garbí fins al camí la Ratlla (de Nules).⁹ Les goles i escorrenties d'esta zona que, procedents de les marjals, aboquen al mar són, de nord a sud: la gola del Rovellat (segon braçal), la gola de Barruguer, la gola de Caràmit (davant de l'indret denominat el pouet de Palomero), la gola Nova (al final del camí del Marge de Llombai) i el desaigüe del Fleix. Es tracta d'una zona de xalets i de cases d'estiueig densament habitada, encara que urbanitzada només parcialment.

Al començament de l'àrea de la Serratella, a poca distància de l'escullera de Garbí, hi ha un topònim destacat: la Torre d'Onda, un dels assentaments ibèrics més tardans i

9. El vial precedent de l'actual avinguda de la Mediterrània, en la frontera del Port, devia considerar-se abans camí de la Serratella, puix que devia ser el mateix que el que actualment s'anomena així, a continuació del Port. Com a conseqüència de la construcció del port, la mar se'n va entrar per llevant i se'n va eixir per garbí, engolint-se al sud una bona porció de terreny i també el vell camí de la Serratella, que, en el primer tram, devia continuar l'actual avinguda de la Mediterrània. L'actual vial, doncs, és relativament modern, posterior als efectes marins de les esculleres.

extensos del nord del territori valencià, que degué tindre una important activitat pesquera i comercial, i des d'on es devien distribuir les importacions itàliques per una àmplia zona de l'interior.¹⁰ Les construccions de la dècada dels 60 van malmetre'n en bona part els vestigis.

NOMS I DESCRIPCIÓ DE LES ZONES DE PESCA

Quan no hi havia boira, els pescadors tornaven a terra (és a dir, que «baixaven» o «anaven per amunt», segons el cas) posant proa a un determinat punt de terra, o siga, que determinaven el rumb adequat enfilant les senyes de terra, anomenades precisament *senyes* o *enfilaes*.¹¹

Tenint com a punt d'eixida el port de Borriana, segons la ubicació de la pesquera, els mariners diuen «anem calats per amunt», que significa 'cap a llevant', o «anem calats per avall», que significa 'cap a garbí'. Quan l'informant es referix a una determinada zona de la mar ho indica dient «allí baix».

El mateix informant considera que, davant de la frontera de Borriana, cap a Castelló, el fons del mar és més sec, i cap a València, en canvi, més fondal. També indica que ara no hi ha tant de peix com abans i que les barques de motor han de pescar més al fons, a unes 200-300 braces.

El port de Borriana. En primer terme, l'escullera de Garbí i, tancant la Bocana, l'escullera de Llevant. La construcció del port va alterar la línia de costa, ja que la mar se'n va entrar a ponent i es va retirar a llevant, fet que originà la superfície de l'Arenal. Al fons, a l'esquerra de la fotografia, el perfil del cap Gros, les Agulles i el coll de la Vaca.

10. Ferran Arasa, en *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, VII, 1996, pp. 87-90.

11. Un interessant estudi sobre les senyes d'esta zona es pot consultar en Verdegall i altres (1992). Algunes dades proporcionades pel meu informant difereixen de les dades corresponents que conté este treball.

Les zones de pesca són les següents:

L'Alguer:¹² és la zona del fons on es crien algues.

L'alguer d'Almassora: és un alguer situat a la banda d'Almassora.

L'alguer de Borriana: és un rodal d'algues que es troba quan amolles la Carabona i poses rumb a garbí. Està «ací de terra» ('cap a terra') de la Carabona. En la mar de Borriana només hi ha este alguer i el de Sant Antoni, que en realitat és la part del primer que està a la banda de fora. S'hi criava herba cuquera, col, coleta: no són algues, sinó unes determinades brosses, on més peix es criava.

L'alguer de Moncofa: se situa a llevant de Moncofa, en direcció a Nules, entre 6 i 13 braces.

L'alguer de Mossén Lluís: se situa al cantó de garbí del Grau d'Almenara, on hi ha el caseriu denominat així.

L'alguer del Puig.

L'alguer del Ribet.

L'alguer de Sagunt.

L'alguer de Sant Antoni: amb un fons d'algues, es troba davant del Millars, més fora que la barreta de l'Anna. La senya és el campanar de Borriana per la Muntanyeta de Sant Antoni, entre 10 i 16,5 braces.

L'alguer de Segarra: se situa per davant de Xilxes.

L'alguer de Xilxes: també per davant de Xilxes, cau del cantó de Moncofa cap a llevant, a unes 14 braces.

L'Antina, la punta de l'Antina: roca que es localitza enfilant Sant Antoni pel cantó de garbí de l'estany de Nules (a unes 10,5 braces).

Les antines de Sant Josep.

12. La superfície de l'alguer de l'àrea marina compresa entre l'escullera de Ponent del port de Borriana, al nord, i el litoral d'Almenara, al sud, és de 4.082 ha. Hi ha praderies de *Cymodocea* i de *Posidonia* d'extensió variable en la costa situada entre les platges de Nules i Xilxes, a una profunditat entre 10 i 20 m. La presència de praderies més cap al sud, cap a Almenara, és més rara i puntual. En l'àmbit comprés aproximadament entre els ports de Castelló i de Borriana, en què s'inclou la desembocadura del Millars, es constata l'existència de praderies de *Cymodocea*. Podeu consultar la pàgina: http://www.cth.gva.es/areas/SIG/sigshp/cartografia_basica/lics/lics.PDF

L'Asprar: zona de pedres per davant de Canet que s'acaba al cantó del port de Sagunt, que es localitza enfilant el far de Canet pel Flare de Garbí. Per a pescar al bou s'accedia per un canal que hi ha al mig, i s'entrava de biaix baixant aigües, entre la Roca i el Llosar, navegant d'unes 23,5 braces de fora fins a unes 18 braces de terra. Llevat d'este carreró, no es podia passar per dins de l'Asprar, ja que el fons és força, i l'art s'hi enganxava.

El Bacó: és un platjar, en terra de l'Asprar, situat a Canet, que té a la banda de garbí el bol d'Almenara. A una fondària de 3-4 braces ja s'arrossegava l'art pel fons.

La Balandra: fora de la roca d'Almassora. Diuen que era una balandra afonada, qui sap si romana, ja que alguna vegada se'n van traure unes àmfors. Es localitza agarrant la Farola pel Portalet a unes 16 braces. És un murallet molt bo com a força, ja que s'hi crien molts peixos.

La Barbà: és el límit entre la roca i l'arena dels fons, on es crien la brossa i els alguers —sobretot de posidònia—. ¹³ L'expressió *estar arimat a la barbà* significa 'posar-se al cantó d'una força'.

La barbà de l'Asprar: és el límit d'esta força.

La barbà de Carabona: la zona per on s'entra a la força de la Carabona.

La barbà de Fora: es localitza enfilant l'Agullot (de les agulles de Santa Àgueda) per l'arbre del Riu.

La barbà de Garbí: es diu de la barbada situada a garbí de qualsevol força, com ara la que es localitza enfilant el campanar de Borriana per Sant Antoni.

La barbà de Llevant: la recta entre la farola de Llevant i el campanar de Borriana.

La barbà de les Puntes de Castro: es localitza enfilant el molí pel campanar de Moncofa.

El de Barres: entre el Millars i el Grau de Borriana, a llevant. La senya de fora és l'Agullot per la punta del riu Millars, i la

13. Gènere «d'herbes perennes aquàtiques, marines, submergides, hidrògames, de rizoma gruixut i fibrós, de fulles distiques i cintiformes, de flors aclamidies i polígames, reunides en espigues bracteades, i de fruits carnosos» (GEC).

de garbí és el campanar de Borriana per l'Oliverar de Castillo, entre 8 i 10 braces.

La barreta de l'Anna: una barreta és una tira de pedres dins de l'aigua. Esta barreta cau per davant de la piscifactoria Piscimar, situada al final del camí Etxebarr**La barreta del Grau:** cavalló de pedres que hi ha en la frontera del Grau de Borriana, a 3,5 braces.

El Boirós: és un platjar que es troba quan s'acaba la Palmarina, per les pedres del Molí, de la banda de fora, entre Nules i el port de Borriana, entre 8 i 12 braces.

El bol d'Almenara: se situa enfilant el depòsit de Segarra per la punta de la Tossa, fins a 9 braces.

El bol de Moncofa o el platjar de Moncofa: el platjar entre Nules i Moncofa.

El bol de la Palmarina:¹⁴ es troba a 7 braces del port de Borriana cap a garbí, i arriba fins al molí de Ríos. Hi ha una força xicoteta, que s'enfila prenent l'edifici de Conde pel Morro o el molí de Ríos per Sant Antoni.

El bol del Bacó: és el platjar del Bacó.

El Buit: és la zona de dins d'una força on no hi ha roques. A vegades, havent-hi calat, a través d'un corredor es pot entrar en un buit travessant la força i xorrar allí mateix, perquè no hi ha espai per a girar la barca, ja que l'art s'enganxaria a les roques del fons i es malmetria.

El buit del Coll de la Vaca: és un senyal de terra, una referència de muntanya que es pren pel cap d'Orpesa.

La Carabona: és una força, entre 8 i 14 braces de fondària, que se situa enfilant el campanar de Borriana per l'edifici de la Pizzeria Pinotxo, al començament de la Serratella.

El Carreró: sempre s'anomena així el pas entre dos zones de força.

14. Pala marina (*Thymelaea hirsuta*): arbust de vora mar, amb les tiges superiors que pengen, cobertes de fulles petites i dures que se superposen unes sobre les altres com a escates, verdes pel revers i blanques per l'anvers (a causa de la pilositat). Les flors són petites i groguenques. Es cria en les zones litorals i als camps abandonats.

La Casa Bonica: es tracta del casalici que a Borriana s'anomena el Palaciet, situat vora el Millars a 1 km de la costa, i que a Vila-real, i també entre la gent major de Borriana, és conegut com el de la Pola o la finca de la Pola, per haver sigut la primera propietària una filla de Josep Polo de Bernabé.¹⁵

El Dàtil: extensa zona longitudinal paral·lela al litoral, que abasta de Castelló a València, on es criava una veta de dàtil (entre 27 i 31 o 32 braces). S'enfila per la mola de la Vall, pels arbres del càmping de Moncofa (a 30-32 braces).

La Falcà: a causa dels corrents, el fons de la mar fa panxes, presenta ondulacions, baixants i pujants. La part alta, l'escaló, és el Sec, mentre que el fons consecutiu és la Falcà.

El Fangar: davant del far de Canet, al Grau Vell de Sagunt.

Fanguinós: qualsevol zona amb el fons de fang.

El far de l'Asprar: a Canet.

Els Ferellons: zona longitudinal de pedra, paral·lela al litoral, que abasta des de Castelló fins a Sagunt (entre 40-48 braces), més o menys davant de les Grasses. S'hi pescaven molt llongs (espartenyas), que, al principi, els mariners llançaven a la mar perquè en desconeixien el valor comestible.

El Fernelló: per a l'informant, és una altra denominació dels Ferellons.

Fora: indica 'dins la mar'. L'expressió *anar cap a fora* significa 'endinsar-se en la mar'. El contrari, *anar p'en terra* significa 'eixir cap a la costa'.

La Força: on el fons és de roca.

El Fullat: on està la Carabona; és un rodal de pedres amb algues on es crien molts peixos, a la banda de terra, més prop de la costa. La senya, a unes 8 braces, és l'Agullot per la gola del Millars.

El llosar de Fora de l'Asprar: es tracta d'un rocam que se situa, a unes 23 braces, enfilant el campanar d'Almenara per Mossén Lluís.

15. El polític i terratinent Josep Polo de Bernabé (1812-1889) incorporà algunes novetats per a millorar la producció de cítrics, com l'ús de superfosfats i d'adobs minerals, va introduir el cultiu de la mandarina a la Plana i afavorí el moviment cooperativista.

El murall del Negre: es tracta d'un murall solitari, situat a garbí de la roca d'Almenara, entre esta roca i l'Asprar, a unes 20 braces, i és de color fosc a causa d'uns detritus.

Els murallets de Granell: este nom correspon a un muret que va fer un Granell per a protegir la seua propietat. Enfront, dins de l'aigua, a unes 6 braces, hi ha un conjunt de quatre murallets que conformen una barreta de pedra que arriba quasi a la punta de la gola del riu de Borriana.

Els murallets de Xilxes: és un muralló que, a unes 4 braces, se situa a garbí de Xilxes.

Els murallets del Papa: són uns murallets que, a 1 braça, estan a llevant de Moncofa, davant de les figueretes del Papa.

Els muralls de davant del Grau (de Borriana): és un murall que se situa enfilant l'Agullot per la punta del riu Millars, a unes 9 braces.

Els muralls del Carme: l'informant creu que són roques, però no les identifica.

Les pedres del Caràmit: murallet de pedres fins a 2 braces de fondària, a garbí del port de Borriana.

Les pedres del Molí: és la barbada que hi ha a llevant del Grau de Nules, on també es troba la barbada de la Palmarina. Segons l'informant, estes pedres són l'esquelet d'una vivenda inundada que potser va ser un molí. Estan situades al cantó de fora del Grau de Nules, proa a aixaloc, a unes 3 braces.

El Pisset: l'informant només ho va sentir dir a un mariner, Joaquinet de la Molinera. Es tracta d'un fons d'arena d'un cantó de la barreta del Grau (de Borriana). Se situa enfilant uns edificis alts de Nules per la punta del port de Borriana.

El Planasso: àmplia zona de fora dels Ferellons. No hi ha roques, és un desert (a 70 braces i més).

La Platgeta: platjar situat davant del Millars, és tot arena (entre 5,5 i 9 braces). Se situa davall de l'alguer de Sant Antoni, enfilant Sant Antoni pel campanar de Sant Blai.

La platgeta del Riu: l'informant no la identifica, creu que són «peixqueros de la vora»: petits llocs de pesca on s'anava al tresmall.

La platja: denominació de qualsevol àrea marina on el fons té poca fondària i és d'arena i fang.

La platja de Borriana o el Platjar: a llevant del port de Borriana, davant de l'Arenal, amb fons d'arena i una fondària que arriba a les 8 braces. Se situa enfilant el xalet de Lugo pel campanar de Borriana, cap a garbí.

La platja de Puçol.

La platja del Puig.

La platja dels Tinyosos: és un platjar situat entre Sagunt i Canet, fora dels Ferellons, entre 14 i 17 braces.

El platjar: denominació d'una àrea marina de platja.

El platjar de Porra: cau fora de la frontera del Reposo. Enfront del camí del Marjalet, cap a fora, a continuació del mur de la costa hi ha pedres, després platja, i després força.

El platjar de Sagunt.

El de Porres: platjar, no exempt d'uns murallons, a llevant del Grau de Borriana que, entre 4 i 7 braces, se situa enfilant el campanar de Borriana pel Reposo.

La punta de la Carabona (també: **les pedres de la Carabona, el pedregal de la Carabona**): rodal de força (a unes 14 braces), situat aproximadament on hi ha la piscifactoria Piscimar que, a llevant, s'agarra enfilant l'Agullot pel bosc d'Eucaliptus.

La punta de Fora: Carabona per Sant Antoni.

La punta de la Llosa: zona de força que, a unes 17 braces, se situa enfilant la punta de la Tossa pel pou de Segarra, a Xilxes.

Les puntes de Castro: és un senyal de terra, una referència de la muntanya. Es localitza on s'acaba el Grau de Moncofa cap a garbí, on el fons, a 16-17 braces, són pedres fins a Almenara.

El castell de Castro, en terme d'Alfondeguilla.

El racó de l'Anna: és un platjaret que hi ha darrere de la barreta de l'Anna, que comença quan s'acaba la força de Barres. Es localitza enfilant un determinat arbre que es troba pel Marjaret, on cau l'Oliverar de Castillo, per la frontera de l'estany Llarguer, a garbí dels murallets de Granell, a 8 braces.

El racó de Carabona: des de la gola del riu cap a Almassora.

La roca o la Roqueta: davant de Nules, més cap a fora, a 21-22 braces.

La roca d'Almassora: no és una roca aïllada, sinó tot un rocam que va des del Grau de Castelló fins a Almassora.

La roca d'Almenara: es localitza entre Xilxes i Almenara, 21-24 braces, agarrant el campanar de Borriana pel Cofranàs.

La roca de la Pobla: a la Pobla de Farnals.

La roqueta de Nules: un rocam que hi ha davant del Grau de Nules, a llevant de la roca d'Almenara, amb un corredor pel mig. Es localitza, entre 18 i 24 braces, enfilant el Serradal per casa Campoi.

La Terraia: «p'en terra», de 15 a 16 braces, cap a fora.

La torre de l'Asprar: a Canet.

La vora mar: és la part més arrimada a terra, on es va a batre. L'expressió *fer un bol a batre* consisteix a calar el tresmall i, a continuació, fer soroll en l'aigua, a fi de provocar que el peix entre dins del corralet del bol.

La Vinyeta, la punta de la Vinyeta: alguer situat davant de Nules que es localitza, a unes 9-10 braces, enfilant Sant Antoni pel molí de Ríos.

Tarquimar [txarquimar]: qualsevol àrea marina amb el fons de tarquim [txarquim].

El Xipitell: on s'acaba la barreta del Grau de Borriana ve un platjar que és el Xipitell, més o menys davant de l'anomenat xalet de la Reig.

DENOMINACIÓ DES DE LA MAR DELS ACCIDENTS GEOGRÀFICS I ALTRES REFERÈNCIES¹⁶

16. De la llista de topònims costaners d'esta zona que va recollir Josep Maria de Casacuberta el 1924 (Casacuberta: 1944), l'informant no identifica els

Els diferents punts destacats de terra que servixen per orientar-se en la navegació són:

Les Agulles (l'Agullot, les Agulles, les Agulletes): el conjunt de les agulles de Santa Àgueda, de les quals l'Agullot és el més alt (550 m).

La Barrassa: l'informant la situa per darrere de Castelló.

El Bosc: una compacta agrupació d'eucaliptus, actualment in-existent, que hi havia a la gola del Millars, en la riba dreta de l'estuari, al terme de Borriana.

Les Brandasses.

Cama-llangosta: muntanya situada pels Colls.

El Campanar: el campanar de Borriana.

El cap de Canet: actualment, el far del portet esportiu de Canet.

El cap d'Orpesa o el cap Gros.

El castell: el castell d'Almenara.

El Cofranàs (Cofanàs): entre l'Agullot i el Penyagolosa, al nord-nord-est de Castelló i a 12 km de la mar, 725 m. Té una silueta com d'una mitja guitarra.

El coll de la Vaca.

Els Colls: a continuació del Montsolí, són els colls que formen el Bartolo.

El Femeret: darrere de Puçol.

Els flares: el Flare de Garbí i el Flare de Llevant, dos mamelles de 234 i 244 m respectivament, situades en la banda de dalt de Canet d'en Berenguer, dalt de la Vall de Segó, a 8 km de la mar.

El Fondo: es localitza del vessant de l'Agullot cap a terra.

Els Germanells: dos petites elevacions situades al nord-oest de Rafelbunyol.

següents: els Agudets, el Coll i el Collet, la Corba i la Corbassa, les Dentasses, les Dentetes, l'Enganyadora, els Plaellets, el pla de l'Auia o el Flare d'Auia, l'Algepsar, el Gros i el Grosset, la mola Pudenta, la mola Moncofa, la muntanya dels Pins, l'Ombra, la Regana, Sant Cristófol, la Socarrà i la Socarraeta, la Taula (València, pp. 459-463).

Així mateix, de la llista que en facilita Lluís Personat Vilar (Personat: 1945), l'informant no identifica els següents: la Cua del Turó, el Jagant, la Colomera i el Morro.

Les Grasses: dalt de Sagunt, darrere del Puig.

La mamella Blava: muntanya prou alta que es veu darrere d'Onda.

El Mardà: caseriu de Sagunt, prop de la costa, damunt del terme de Canet de Berenguer, on hi ha restes d'una antiga torre de defensa.

La Mola: muntanya amb el pic aplanat que se situa dalt de la Vall d'Uixó.

La Mola d'Aragó: es veu navegant d'Almenara cap a garbí; és pareguda al Penyagolosa, però davant d'Almenara ja no es veu.

Les Moletes: situades a l'esquerra de l'Agullot, són dos «mamelletes baixetes».

Montsoliu: a continuació del Cofranès però més arrimat a la costa, és alt i punxegut.

El Navelló: a continuació del Portalet.

El Penyagolosa: la muntanya més grossa (1813 m), situada al fons de la serralada del litoral.

El Penyagolosi: situat a garbí del Penyagolosa, fa una punteta al seu costat.

Els Picatxos: dalt de Sagunt, la part més alta dels Sentells (cast. *Picayo*).

El Portalet: pels Colls, darrere de les Agulles.

El pou de Segarra: el pou o depòsit d'aigua del xalet de Segarra, a Xilxes.

El puig de Pasqües: cap a Sagunt.

El puig d'Eues: la muntanya a l'est de la Vilavella (479 m). A banda i banda tenim el Coll i el Collet.

La Punxeta: se situa al costat dels Serradors i els Serradrets, darrere de la Vilavella.

Les Ratlles: una muntanya de darrere de Moncofa en què es distingixen com unes ratlles.

El Repetidor: l'estació de telecomunicacions de dalt del Bartolo.

El riu de Canet: el riu Palància.

Sant Antoni: la muntanyeta de Sant Antoni de Betxí, coronada per l'ermita corresponent.

Santa Maria: el monestir de Santa Maria del Puig.

Els Sentells: a Puçol, a 6 km de la mar (376 m).

Els Serradors i els Serradrets: muntanyes situades darrere de la Vilavella, per darrere de les Ratlles.

El Serradal: muntanya redona que hi ha a llevant del puig d'Eues, per darrere de la muntanyeta de Sant Antoni i pràcticament al seu costat.

El Sit: es tracta de l'anomenada muntanyeta de la Patà, la primera de les tres que hi havia a l'est de la serreta del Puig (91 m), de garbí cap a llevant, de les quals actualment només en queden dos, puix que la tercera fou explotada com a pedrera per a construir el port de València i, per tant, ja no existix. L'informant indica que l'ha coneguda encara a mig destruir.

Els Tinyosos: tres o quatre mamelles darrere de Canet.

El Toró [la vocal àtona es pronuncia *o* i no *u*, tot i el consegüent *turonet*]: a llevant de Castelló, entre Castelló i Benicàssim, forma una «gepota». Un company d'embarcació de l'informant, quan es dirigien al port de Castelló, deia: «El Toró p'en Trilles, encén el foc i pela creïlles».

La Tossa [o oberta]: es veu entre el Penyagolosa i els Colls.

El Turonet: fa una gepa més petita al costat del Toró.

De dreta a esquerra, el coll de la Vaca, la pujada del coll de la Vaca, les Agulletes, l'Agullot, les Agulles, el Fondo, el Portalet, Cama-llangosta, Montsoliu, els Colls, el Bartolo, les Moletes.

LES COLUMBRETES

L'arxipèlag de les Columbretes es localitza a poc més de cinquanta quilòmetres de la costa de Castelló. Són quatre grups d'illots que reben el nom del més important de cadascun: l'illa Grossa, la Ferrera, la Foradada i el Carallot. El punt més alt (67 m) es troba en la part nord de l'illa Grossa.

La superfície emergida de les illes Columbretes és de 19 ha, catorze de les quals pertanyen a l'illa Grossa, i foren declarades parc natural per la Generalitat Valenciana l'any 1988.

L'informant considera que la distància més curta de terra a les Columbretes és per Capicorb (Alcalà de Xivert), «arribant cap a garbí». El fons de les Columbretes està entre 70-80 brases.

La barra Alta: quan el fons fa normalment 40 brases, el fons de la llima de la barra Alta està només a 14-15 brases. Es localitza enfilant el far (de l'illa) pel mig del coll de les Ferreres, cap a llevant. La senya de terra és el Penyagolosa.

La barreta del Carallot: són roques i esculls, un murallet elevat de pedra submergida, a la llarga, al costat del Carallot cap a garbí.

La barreta de la Foradà: un murallet elevat de pedra submergida, a la llarga, al costat de la Foradà en direcció al Carallot, cap a llevant.

La Calç: des de la Ferrera «p'en terra», a uns 20 minuts a motor, hi ha una planassa, un murallet anomenat així.

El Canal: a mig camí de les Columbretes; el fons és molt profund, i ací no es pesca.

El canalet de les Ferreres: el pas per salvar l'escull del Monte Ferreres.

El Carallot.

La Carbonera.

La Caserna: l'informant conta que a l'estiu arribaven a les Columbretes dos o tres barques des de Mallorca carregades de canyes verdes que descarregaven a la Caserna, amb les quals, havent-les tallades longitudinalment en quatre seccions, els mariners mallorquins es dedicaven uns pocs dies a confeccionar nanses per a pescar llangostes. Les nanses són tan voluminoses que des de Mallorca no s'haurien pogut transportar totes les necessàries. La barca amb motor més potent anava i venia a Mallorca cada tres o quatre dies, o bé s'enviaven les captures pel barco correu, en les caixes adequades de què estaven proveïdes.

La Cisterna: a l'illa n'hi havia dos. Una, d'aigua plouguda potable, al corral del far. L'altre aljub, situat per la part del cemen-

teri, no era potable i l'aprofitaven, prenent-la amb un poal, per a llavar-se.

El clot de les Columbretes: es passa de 30 a 50 brases.

La cova del Congre: està dins del portet de l'illa.

El far de l'illa: s'arrumba pel mig de les Ferreres (a 10-12 milles de l'illa). L'informant diu que, quan ell pescava a les Columbretes, hi vivien «tres famílies de farers», dos permanentment a l'illa i la tercera descansant en terra.

La Ferrera.

Les Ferreres: l'informant diu que és possible que tant es diga la Ferrera com les Ferreres perquè este illot fa com dos puntes, com «dos mamelles».

El Fondal: entre la Foradà i l'illa hi ha un fondal.

La Foradà.

L'illa.

El Mascarat.

El monte Ferreres: és un escull gran que està a uns 3 m de la cara de l'aigua per amunt.

El murall de la Calç: és una pedra.

La Seca: zona de rocam, entre la Ferrera i la Foradà, que no ix fora de l'aigua, però n'hi haurà només 4-5 brases. Una barca de fanal s'hi va deixar l'art complet, enganxat.

La Senyoreta.

ELS ESTELS

Els estels servixen per a orientar-se de nit en la navegació.

L'Estrel del Dia: Venus.

L'Estrel del Nord: l'Estrela Polar.

Les Cabrelles: les Plèiades.

El Carro: l'Óssa Major.

ELS VENTS

L'informant emprà expressions com *Vent a la Mar* i *Vent a Llevant*.

Un altre informant considera que hi ha 32 classes de vents. Un altre explica que hi ha quatre vents principals (segons l'esfera del rellotge): nord (00), llevant (15), migjorn (30), ponent (45) i quatre més de segon orde: gregal (7,5), aixaloc (22,5), llebeig o garbí (37,5) i mestral (52,5).

Aixaloc: (sud-est) vent moderat, porta mal temps.

Garbí: (sud-oest) migjorn i garbí són el mateix: vénen del sol de migdia i comencen a bufar a migdia. Vent moderat; a l'estiu porta bon temps.

Gregal: (est) vent fresquet de llevant.

Llebeig: (sud) no bufa molt fort.

Llevant: (nord-est) porta temporals.

Mestral: (nord-oest) vent fort que prové de terra, fort i sec.

Migjorn: (sud) fort i variable, paregut al garbí, indica un canvi de temps segur.

Nord: (nord) porta fred i mal temps. És el més gelat de tots.

L'oratge: és una brisa que bufa de la terra cap a la mar a partir de mitja nit. De dia amaina fins que es queda calma. En l'època del bou a vela, s'aprofitava per eixir fora. No és un vent, sinó una brisa (nord-oest) suau i humida que porta bon temps: «De matí oratge i, de vesprà, vent de garbí». L'informant reitera que l'oratge no és un vent, sinó una brisa.

Ponent: (oest) ve d'on es pon el sol. Al febrer i al març és suau i calent. És sec, i els dies de ponent són clars.

Vent de fora: aixaloc de dins de la mar.

Vent del nord: (nord-oest) vent fort (tramuntana).

DISTINCIÓ DE LES ZONES DE LA MAR

L'informant explica que esta distinció depén de «la miranda», o siga, de la forma de mirar la mar, de la percepció que en un moment determinat tenim de la mar. No obstant això, en distingix les següents.

Per la maror

Aigües blaves: fons fangós, fins a 8-9 braces.

Aigües clares: l'aigua no és térbola.

Aigües roges: si han tingut aportacions de fang del riu, a causa de plogudes intenses, l'aigua és térbola.

Aigües verdes: a partir de 9 braces cap a fora.

Per l'estat de la mar

Calma blanca: ni vent ni moviment de les ones, la mar està com un plat. Al gener hi solen haver deu o dotze dies de calma blanca, sense brises.

Gaó, gaonet: alguna ratxa de vent, de llevant o garbí, que hi ha allà fora, i ací t'arriba «la marejadeta»: gaó de llevant, gaó de garbí, gaó de fora.

Llevantissa: vent de llevant.

Mar abonçada [abonansá]: mar de bonança, amb unes poques brises de garbí.

Mar bonança: quan el temps és «bonansiu».

Mar arrissada.

Mar forta.

Mar grossa.

Mar grossa d'aixaloc: mar grossa de fora.

Mar grossa de llevant.

Mar llarguera: mar moguda.

Mar marejada [marejá].

Mar marejadeta [marejaéta].

Mar de migjorn: mar «espessegà»: no és mar grossa, però ve molt «seguideta», continuada.

Mar picada [picá].

Mar plana: la mar està com una bassa d'oli, com un espill.

Mar de ponent.

Mar revolta.

Mar de xavos: potser allà fora hi ha hagut una ratxa de vent.

Marejà de llevant.

Marejà de xaloc.

Marejà de garbí.

Marejà de llebeig.

Ressaga, ressagaeta: quan hi ha ressaga, la mar «es meneja un poquet».

Temporal: a l'hivern no es pot eixir a pescar, si fa temporal és més fort que la mar llarguera, però en el Mediterrani, de molt forts, no n'hi solen haver.

Temporal de llevant: quan hi ha temporal de llevant, entre el riu Millars i el Port (de Borriana), en la mar s'observa una gran quantitat de detritus vegetals.

Tràngol: mar un poc marejada, vent de llevant; mar molesta, «picadeta».

LA PLUJA

Segons les característiques de la pluja, es fan les distincions següents.

Aigua clareta.

Aigua fineta.

Aigua seguida.

Dia boirós (i, en cas contrari, **dia clar**).

Gropà: quasi igual que el «xubasco».

Plou fort: l'aigua «s'ha agarrat» i plou fort.

Plou poquet.

Plovisnar.

Temporal: la pluja de llevant du els temporals.

Torbisca.

Xubasco (cast.): llampa, trona i plouen gotes grosses, i a intervals el vent bufa a ratxes.

CLASSES DE XÀRCIES

Les xàrcies són diferents segons la classe de pesquera. L'expressió *armar l'eixàrcia* significa muntar-la sobre les trenes, la inferior amb els ploms, i la superior, el bull, amb els suros.

Eixàrcia d'almadrava: malla gran, de 15 a 20 cm, per a pescar tonyines. Cap a 1956, davant del cap d'Orpesa, hi havia una almadrava armada permanentment.

Eixàrcia de bacoreta: l'art del 4.

Eixàrcia de llangos**Eixàrcia de llangostí:** malla cega.

Eixàrcia de moll: malla cega, de 10-11 mm, com la del llangostí, però es tinta de color marró perquè el peix no la distinga, ja que es cala a les roques.

Eixàrcia de palada [palá].

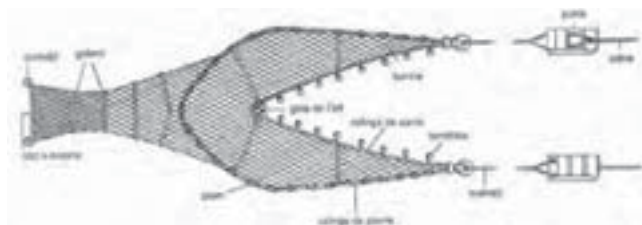
Eixàrcia de peix de torrar: malla mitjana, de 4 a 5 cm.

Eixàrcia de sépia: l'art del 6 o el 7.

Eixàrcia de tresmall: és diferent segons la pesquera. El tresmall es diu així perquè es tracta de «tres eixàrcies superposades».

L'eixàrcia del bou

Anys arrere, les barques que pescaven amb bou anaven en parella perquè, separades convenientment, podien mantindre oberta la boca de l'eixàrcia, i tindre més força per arrastrar l'art. Hui en dia eixa funció la fan les portes que, llançades a la mar, es mantenen unides a la barca a través dels cables, i al bou, a través de lesalletes. L'eixàrcia del bou consta de les parts següents.

Les bandes: a continuació dels calons.

Els calons: són els travessers de fusta, nugats al cap de cada banda, per a poder estirar des de la barca les dos puntes a fi de mantindre la gola oberta.

El cassaret: a continuació de la gola, és la part ampla interior de l'embut que forma l'art.

Els cornalons: en els dos extrems exteriors de la corona hi ha unes anelles des de les quals s'hissava el bou perquè, penjat en el pal, s'eixugara.

La corona: el cul interior de l'eixàrcia, on quedaven atrapades les captures.

La fisca: en la gola, des de la vora de la plomada fins a la corona, davall de la panxa, el bou du unes quinze o vint malles grosses, fetes amb fil gros; és una veta o una llista de malla resistent que salva la corona quan la barca arrastra l'art pel fons.

La gola: la boca per on entren les captures. Per a mantindre-la oberta du, en la banda superior, la surada i, en la inferior, la plomada.

El goleró: a continuació del cassaret, és la part estreta interior de l'embut que forma l'art.

Les malletes: els dos calons van units a les portes amb les malletes, que són els caps amb fils d'aram que van dels calons a les portes, fan 120-130 brases. Les dos portes van engrillonades a les malletes, i per l'altre costat, la barca remolca estes portes amb un cable. Quan la maquineta de bord cobra el cable, deixa a un costat les portes de popa i vira perquè s'arplegue el bou.

La ninyolera: és el fil o la costura que, passat d'una manera que forma com una cadeneta, cus la culata de la corona. S'estirava i es despassava la culata, i així s'abocava el peix capturat sobre la coberta, ja que resultava més còmode fer-ho per la corona que per la gola.

Les plomades: és l'armadura del rastre de ploms (cada 3 o 4 brases).

Les surades: és l'armadura del rastre de boles de suro o de plàstic (cada 3 o 4 brases).

ALTRES ARTS

Almadrava o madrava: és com un palangre per a pescar tonyina, que arrastren les barques. És com el morunal, però es cala més a dins.

Artó: es pesquen mabres, molls, per la costa o més cap a fora, amb 12 o 14 calaments. És com el bolig però amb una eixàrcia més menuda i es cobra des del mateix bot, no des de terra.

Batre: un extrem de l'eixàrcia se situa en la costa, i la barca descriu un cercle fins que la desplega per complet. Una vegada fet el cercle, l'altre cap finalitza també en la costa. Amb això s'obté un cércol, es fa soroll en l'interior i els peixos, quan tracten de fugir, cauen en la xàrcia. Es pesca a vora mar, a 2 o 3 brases de fondària, fent soroll amb una perxa (un pal) al fons de la barca perquè el peix s'espante.

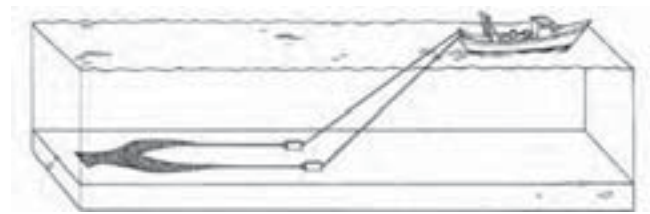
Bol redó: xàrcia en forma de cércol perquè el peix no pugui fugir per cap banda.

Bolero: la xàrcia està dividida en dos parts, la mitat té només una tela, mentre que l'altra mitat és un tresmall.

Boletxa: xàrcia de malla grossa, ampla.

Bolig: és com el bou, però es pesca morralla, sargs, arrossegant-los des de terra amb cordes, les quals s'anomenen *calament*, la pròxima al bolig, i *camalleta*, la que es queda en terra, que és des d'on es cobra.

Bou: es pesca a una fondària de 40 metres amb cable i amb portells o portes de banc, que van tancant-se formant una bossa. Tiren el bou a la mar i l'arrastren; quan han fet les milles que consideren, o quan noten que va pesat, el xorren.

Bou.

Eixàrcia alta: no és de tresmall, sinó d'una sola malla, on el peix clava el cap i no pot passar avant, ja que té el cos més gros que l'ull de la malla, i tampoc no pot fer-se cap arrere perquè s'enganxa amb les ganyes.

Eixàrcia de boletxa: s'usava sobretot per a la pesca del reig, però ara no n'hi ha.

Femella: és una pesca molt particular. Es nuga una femella de calamar, el mascle la seguix i amb el salabre s'agarra.

Fanal: l'informant explica amb detall com era la pesca de fanal. Quan ell pescava sardines a les Columbretes (cap a 1955), ho feien en una barca de motor de gasolina perquè fera menys soroll que les de gasoil. Les captures s'enviaven cada dia a la llonja de Castelló amb un altra barca de motor més potent (anomenada *l'enviada* [l'enviá]), que és la que transportava les caixes.

Com que pescaven de nit atraient la sardina a la llum dels fanals, quan la lluna feia el ple no podien pescar, i els joves es dedicaven eixos tres o quatre dies a tintar l'art amb rosca, que és el suc de la corfa de pi bullida, mesclat amb alquitrà. Esta mescla es feia en una bassa de l'Illa i es removia amb un rem. La mescla impregnava l'art, que era de cotó, i així el feia més resistent i s'evitava que el greix de la sardina el podria. En enfosquir-lo s'aconseguia, així mateix, que fóra percebut pels peixos.

D'això, en fa anys: la temporada de la pesca de la sardina començava a darreries de novembre i fins al final d'abril es pescava entre 15 i 17 braces, però a mesura que feia més calor, el peix es dirigia cap a aigües més fresques i calia anar-hi més fora, a buscar la pesca més cap al fons.

Per a pescar al fanal calien tres bots de llum i tres embarcacions més que no duien fanals: la barca d'art, el bot de boia i l'enviada. Els tres bots de llum es posaven a un trast l'un de l'altre (un trast és la distància que els separa, podia ser d'uns 100-150 m), fondejaven i encenien el fanal, que funcionava amb gasolina.¹⁷

17. Els fanals d'aquella època eren de la marca Petromax. La gasolina estava depositada en una espècie de bombona, i s'havia de polvoritzar amb un bombí perquè, a través d'uns tubets de coure anomenats *tisses*, impregnava la camiseta, que s'encenia i feia llum. Cada hora, més o menys, quan la llum es debilitava, calia tornar a bombejar gasolina.

Els fanals penjaven del pescant del bot, que era fix. Cada pescant treia tres braços, i en cada braç hi havia un fanal. Obrint una portelleta del Petromax, s'accedia a la corneta i al caldador, on es posava gasolina per a calfar la corneta. S'obria la bombona de gasolina que, gasificada, eixia per la corneta, a la qual es prenia foc amb un atxet encés (un *atxet* és una boleta de cotó posada a la punta d'un fil d'aram). Al cremar, calfava la corneta i a continuació encenia la camiseta, que era com un maneguet de seda. Normalment els fanals duien dos camisetes, però també podien portar-ne una o tres, les quals, enceses, penjaven en el buit de la bola protectora, que era de vidre.

Per a protegir esta bola, el *llumero* li feia un boç amb uns fils d'aram llargs, que els passava des de la pantalla fins a cobrir tota la bola, trenant-los com si

A més dels tres bots de llum, en la pesquera participaven també les altres tres embarcacions esmentades, és a dir, el bot de boia, la barca d'art —també fondejada, on generalment s'embarcava el patró— i l'enviada, la qual de moment no feia res. Quan el patró ho considerava, el bot de boia cobria el trast i, «vogant sense remoure massa l'aigua», es desplaçava a visitar les altres tres barques de llum per a comprovar si s'havia acumulat peix al seu costat. Si no «n'havia acudit», apagaven el llum i anaven a *fer la boldà* ('vogar per a canviar d'emplaçament'), a fi de tornar a començar l'operació en el lloc on el patró trobava més adequat.

Quan anaven «a fer la boldà», l'enviada, que tenia el motor més potent, amb un cap duia a remolc la barca d'art, la qual, alhora, remolcava les altres d'esta manera: a estribord duia dos bots de llum, l'un darrere de l'altre; al centre, el bot de boia, i a babord, el bot de llum que «feia d'entrador del peix». Si, en este altre punt on els bots s'havien desembragat i havien fondejat després de trastejar, sí que s'arribava peix als fanals, procedien d'esta manera: una qualsevol de les tres barques de llum, diguem la primera, llevava l'àncora i, vogant a espai, procurant seguir el sentit del corrent perquè el peix no ho notara, s'aproximava a la segona sense perdre la mola de peix. Després, les dos juntes es dirigien a la tercera de la mateixa manera, arplegant el peix pel camí mentre cobrien el trast (deien: «anem a ajuntar i calarem»).

Quan s'ajuntaven, els dos primers bots de llum apagaven els fanals i només els mantenia encesos el tercer, que es quedava en el centre del cercle que descrivia a continuació la barca d'art, rodant i calant en el sentit de la marea, «acostumant el peix al soroll del seu motor de gasolina perquè no fugira».

La punta de l'art i el nervi [nírvi],¹⁸ que aguantava el bot de boia, els llançava a la barca d'art i es retirava. La barca d'art es posava a calar en cercle. Mentrestant, el bot de llum que mantenia els fanals encesos, situat al centre del cercle, es preparava per a fer d'entrador del peix.

Quan s'havia calat l'art en forma de cercle i «l'envià s'havia abarlovat al seu costat», estirant la cua de rata i el nervi, ana-

fóra una malla per a evitar que, si el vidre protector es badava, es dispersaren els vidres i es quedaren a fosques.

18. En la parla de l'informant, també les persones i els animals tenen [nírvis] (nervis).

va associant el peix al centre de la bossa de l'art, anomenat *el matador*. (El matador és la part de l'art que té l'eixàrcia molt més forta que la resta, perquè és la part que suportarà el pes de la mola de peix. La cua de rata és el cap que aguanta tota l'armadura de les surades de la cara superior de la bossa, mentre que el nervi és el cap que es passa per les anelles de la cara inferior.)

Els mariners, estirant estos caps, anaven tancant la bossa i forçant que el peix s'associara al matador. Xorraven abraçant l'art, i el pujaven a bord en tronc (xorrant el suro i la plomada alhora, és a dir, la continuació del cap de la cua de rata i la continuació del cap del nervi). Esta faena era molt pesada perquè es feia a mans, a pur de forcejades, i els braços dels mariners acabaven en carn viva.

Quan es tenia el peix associat en el matador, un mariner jove s'abocava sobre l'orla de la barca d'art, damunt de la mola de peix, amb mig cos fora, mentre que un altre mariner li aguantava les cames amb força perquè, pel seu propi pes, no es precipitara a l'aigua. Dos més, col·locats a proa i a popa, obrien amb el rem les barques posades en paral·lel i impedièn així que xocaren i que el jove abocat al matador s'accidentara a causa del top de les dos embarcacions com a conseqüència de la marejada. El que l'aguantava, quan veia vindre perill, el pujava a la barca d'un estiró. Era una faena bruta i fins i tot, a vegades, el jove queia al matador i el treien banyat de cap a peus.

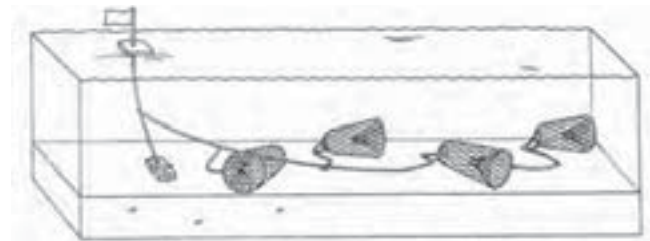
Els mariners de l'enviada servien contínuament paneres a este jove, a dos mans. Ell n'agafava una d'una ansa i, estacant-la en el matador, copejant (*copejar* era, per tant, 'fer el cóp', 'traure el peix del cóp amb la panera'), l'omplia de peix i ajudat pel mariner que el sostenia, amb una braçada descansava la panera sobre l'orla de l'enviada —els mariners de la qual la recuperaven perquè l'altra ansa «estava entullada [l·ligada] amb una rebissa» (un cap d'una braça de llargària)—, l'acabaven de pujar a bord; després buidaven les sardines en les caixes que tenien preparades.

Normalment es treballava seguit seguit, amb tres paneres per cada mà, sis en total. Era una faena pesada i perillosa. Excepcionalment, si la pesca havia estat tan abundant que el peix no cabia en les caixes, la sardina es duia a orri sobre coberta i, una vegada al port, s'enllestia en caixes buides.

Hui en dia esta classe de pesca s'ha simplificat molt i n'hi ha prou amb una sola barca, que s'anomena *trainya*. És més gran que les anteriors, du fanals elèctrics que fan una llum molt més potent, la bossa de l'art s'aguanta des de la mateixa barca amb un puntal inclinat que cau de fora, anomenat *alador* [alaór],¹⁹ i el peix es copeja del matador, que ve a un costat, amb un salubre de gran capacitat que es desplaça sobre la coberta de la barca amb una petita grua on, una vegada allí, els mariners «obren el cul de la bossa» i el peix s'aboca directament en les caixes.

Moruna: és una malla que té una bossa per on es fiquen dins els peixos. La pesca és com la del bou, però el peix (mussoles, gats) no pot fugir. El morunal està sempre calat al mateix lloc.

Nanses: és una pollera feta de juncs per agarrar peixos que van per la superfície de l'aigua (boga). Se'n van les barques amb les nanses o polleres, i en l'interior fiquen una brossa amb una pasta amb greix, i cada 10 m llancen un calament (corda). Es deixen allà i al cap d'unes hores es torna per xorrar-les.

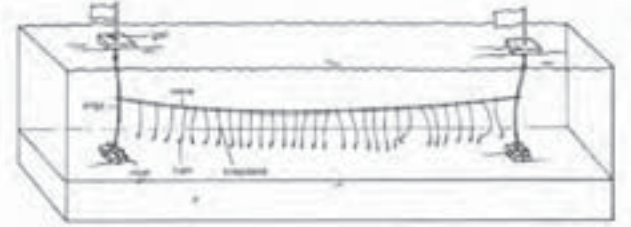
Nanses.

Pesca d'ham alta: amb surada es pescava peix de superfície: tonyina, emperador, marraix.

Piano: és un art senzill que es practica des d'una barca com a entreteniment. D'un cap no massa llarg, a partir d'una gasa, n'ixen tres igual de llargs que, en forma de triangle, es nugen a un fil d'aram (anomenat *alambre*), on hi ha dos plomades, i del qual pengen tres cametes, en la punta de les quals es nuga un ham. L'extrem del cap s'aguanta amb la mà i, quan es veu o es nota que piquen, s'estira i es trau. També es diu *xamberga*.

19. L'*alador*, també anomenat el *xupa-xup*.

Palangre: l'informant explica amb detall com era la pesca de palangre.

Es tracta d'un art que s'aguanta en els dos extrems amb les cabestres, que són «les cordetes que es nugen a les trences». En la part del fons de les dos cabestres extremes es nuga el pedral (un mort), i en la part superior, el gall. Les cabestres estan unides amb una trena anomenada *mare*, de la qual pegen els hams escats.

En l'actualitat la mare és de niló, però abans s'anomenava *palangre de cànem filat* perquè la mare era de cànem trenat, que proveïa un filador de la Vall d'Uixó. Els palangres tenien en total 5 o 8 lances (bagues, gases), i s'unien a la mare amb un nuc especial que es feia amb tres nugüets, anomenat *nuc de palangre*.

El palangre que utilitzava un ham grandet es deia *palangre de pèl*. En general, també s'anomenava *palangre d'enemic* perquè era molt treballós per a enllestir-lo i s'embolicava molt. En la mare es nugava una cameta de pèl de cua de cavall; a continuació, es lligava el pèl de cuc i, al pèl de cuc, es nugava l'ham amb un nuc difícil de fer.²⁰

20. El pèl de cua de cavall el proporcionaven els esquiladors de cavalleries. Era una monya de pèl llarg, de la qual separaven 6 pèls i els trenaven d'esta manera per a fer una cameta: estaven asseguts, i al cap del grup de 6, al *xicote*, feien un nuc i després es posaven dos pèls a la mà esquerra, amb els dits junts, entre el dit gros i l'índex; dos més, entre l'índex i el dit del mig; i dos més entre el dit del mig i l'anular. Amb la mà lliure enrotllaven estos sis pèls i feien una trena d'un mig pam, que acabaven d'enrotllar-la enroscant la part dels pèls no embolicada encara sobre una loneta que tenien en la part superior de la cama. A continuació tancaven el cap de la trena que acabaven de fer amb un altre nuc.

A la cameta de cua de cavall es lliga el pèl de cuc. Els criadors de cuc de seda proporcionaven als pescadors un feixet de capells buits, que ells escaldaven durant dos o tres minuts, a fi de poder-ne separar els fils. Amb un drap doblat, d'un a un, estiraven el cobriment del fil, una espècie de pelleta groga que deixava lliure el fil de seda, resistent i pràcticament imperceptible, on es nugava l'ham amb un nuc especial.

Les cametes s'enllestien a espais de poc més de mitja braça (la separació entre els hams s'amidava posant una mà sobre el pit i l'altre extrem en la mà de l'altre braç estés).

Perquè el palangre no s'embolicara, tant quan es xorrava com quan s'aclaria, s'enrotllava dins d'un cabasset en el mateix sentit, però els hams no es deixaven dins del cabasset, sinó que es clavaven en la vora de la boca de la cistelleta, que era més resistent. Quan s'enllestia, s'escaven els hams i es deixaven penjant per la vora del cabasset. L'esca del palangre solia ser de caragola, de gamba de sequiol o de trossets de sépia, seguits o alterns.²¹

La faena d'escar era molt treballosa, i «en ella s'ocupava tota la família a partir de mitja vesprada», perquè les barques eixien a calar de nit, amb cinc o sis cabassets preparats.

Cabasset de palangre.

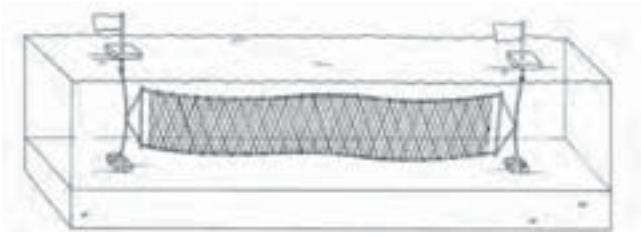
Polleres: les mateixes eixàrcies que les nanses, però «per a agarrar sépia».

Sardinal: eixàrcia alta de sardina.

Trainya: pesca de sardina amb fanal.

Tresmall: l'informant explica amb detall com era la pesca de tresmall.

21. La pesca de gambes als sequiols i séquies es va practicar fins a principis dels anys 60, en què van començar a desaparèixer fins a extingir-se, a causa de la contaminació. En les séquies, les gambes es criaven sobretot on hi havia una brossa anomenada *mar de bri*, i tant nadaven pel centre del sequiol com pels marges. Es pescaven amb un gamber que s'arrossegava fregant pràcticament el fons o les vores del caixer.

Es tracta d'una eixàrcia de tres malles concèntriques; la central és la més fina (el bull), mentre que les laterals tenen les obertures més grans, a través de les quals entra el peix, que fa bossa i no troba l'eixida.

Anys arrere, quan el filament era de cotó, es procurava xorrar el tresmall de forma que quedara net, per tal d'estendre'l i plegar-lo sense que s'embolicara. Aleshores una eixàrcia estava formada per unes 40 filades de tresmall; actualment, en canvi, els tresmalls són de 180 o 200 peces. Es diu: «una filà de tresmall, de palangre, de llangostí», etc.

Quan la barca arriba al punt on s'ha de calar, els pescadors tiren el gall i el pedral, i amollen l'eixàrcia a la mar. Quan han acabat de calar, tiren un altre pedral i la pana (que en l'actualitat és de plàstic), i se'n vénen a terra. Al cap d'unes hores tornen a eixir i xorren.

El tresmall està format per una ralinga de suro en la part superior de l'art, una altra de plom en la part inferior, i les cabestres als dos costats.

El gall és un senyal. Abans era de suro pla de tres nivells (la pana) en forma de piràmide truncada amb una bandera en el centre superior, per a identificar on s'ha deixat l'eixàrcia. En l'actualitat el gall és de plàstic.

El pedral és una pedra quadrada i allargada com un rastell, amb què es fixa el gall i «la trença al fons del mar».

Volantí: es pescava boga amb gamba, caragoles.

ALTRES PESQUERES

A l'oroneta: es concentra en manades, i se sol traure amb hams. L'oroneta que vola ja no es pot agarrar si no és amb bou o amb eixàrcia, perquè escasseja.

A la cavalla: es pesca amb sardinal o amb fanal, fent llum; però, igual que el sorell, s'ha d'anar a buscar lluny de la costa. També es pesca al curri.

Amb fitora: la fitora està formada per un mànec de fusta i unes puntes amb anelles i malla, és una espècie de forca. Es pegava «fitorà igual que es ratllava», i el peix es quedava dins. S'ha de pescar des de terra o des de la proa de la barca (es trauen llisses, llobarros).

A la llangosta: s'agarren amb xàrcia, però en lloc de xorrar al sendemà, es xorra als tres dies. La xàrcia és diferent a les altres, és més alta i toca terra. Es cala en la roca i es va a xorrar-la cada dos dies.

A la petxina: es fa amb un rastell, amb una malla darrere, que s'arrastra per davall de l'arena i se solen agarrar petxinetes, navalles, llangostinets, ous i gallinetes.

Al polp: es posen pots buits (cadufos o polperes) amarrats amb cordells i els polps van a amagar-s'hi; al xorrar traus el polp allí arrupit. També, amb ancoreta o garfi, enganxat a un peix quan el polp sura per l'aigua i pica.

Amb rall: es tira el rall a peix vist; el rall s'agarra d'una punta i s'amolla l'altra oberta. Fa forma de redolí, així se solen agarrar llisses. El fil més gros es diu la mare.

Tirant el rall.

A la sépia: es fan servir polleres (sepieres). Es cala hui i es xorra demà. Com a reclam utilitzaven «gasarà», que és una brossa de muntanya punxosa que posaven al cul de la sepiera, on la sépia anava a desovar. Abans les barques duïen totes una colla de sepieres.

PESCA AMB CANYA

Al curri: es tira la llançadora i es va arreplegant el fil a poc a poc, i així l'esca pareix que estiga viva; s'agarra cavalla.

Amb explosius: no se sol practicar, però quan es feia es calava l'eixàrcia redona, l'art; si el peix estava molt fondo llançaven càrregues cap a baix i el peix fugia, s'enganxava i es quedava tancat en l'eixàrcia.

Amb llançadora: en compte de vigilar el suro, es vigila la punta de la canya.

Amb suret: es tira a la mar i s'ha d'esperar que el suret s'afone, després «estires i se solen agarrar mabres, doraos i llobarros».

NOMS DE PEIXOS

Es reproduïxen ací els noms de peixos que coneix l'informant, amb la descripció popular amb què ell mateix els identifica.

Abadeget [abaegét]: és allargat, sense escata. Assecat, és el capellà.

Agulla: peix blau no molt gran, llarguet, amb el morro allargat.

Aladroc: peix blau, semblant a la sardina, més prim.

Aranya: es colga a l'arena, és blanquinós i té punxes a les ganyes i al llom que piquen molt.

Aranya negra: és un peix allargat i verdós, més fosc en els fons, també amb unes punxes que causen un dolor fort. Abans els mariners solien curar-se la picada amb amoníac, però ara la polvoritzen amb un esprai farmacèutic. A vegades, la unflor d'una picada d'aranya negra en la mà ha durat mesos perquè s'ha unflat considerablement, i en conseqüència, el mariner ha estat de baixa.

Aspet: té el morro i el cos allargat com «la barracuda, però més xicotet», té els ulls grans i dos dents en la boca, és escatós.

Bacoreta: peix blau, tonyina xicoteta.

Besuc: paregut al pagell però «de color doradet», un poc més allargat, no té dents, i té els ulls grans, però no es fa tan gran com el pagell.

Boga: paregut al besuc però més panxut, prim i allargat, de color platejat.

Burro: gris fosc «verdoset, bavós», de cap gros, de carn esto-penca, no té valor comercial.

Cabut: té el cap gran i el cos «amaina cap a la coa», és més llarg que l'escorpa, de color rosat. De cabuts, n'hi ha almenys quinze varietats: «cabet d'escata, paula, malarmat, viret, rafet (extingit), garneu, juliola...». Estos dos últims poden arribar a fer-se prou grans.

Cavalla: peix blau, de color blau cel, allargat i amb «la coa molt forta». Per la zona de València es diu *bísol*.

Corba [o oberta]: pot arribar a fer 5 kg, és platejada; té les aletes grogues amb la vora negra.

Corball: de color blanc platejat, cordat com si tinguera cordes o cadenes nugades, hi predomina el color platejat, i para un poc geperut, com el moll. També és un peix de sort, peDéntol: s'anomena així perquè davant del morro té dents, és escatós, de color «verd doradet i els ulls mitjanets».

Donzella: de la família de les julioles, és un peix gustós.

Dorado [doráo]: té les dents tan dures que tallen la fibra i s'ha d'escar amb fil d'aram, té els ulls mitjans, és poc escatós i de color verd; prim de llom, pot arribar a fer 7-8 kg.

Escorpa: peix punxós, gros i curt, «xaparrut», de color marró rogenic, de boca gran, fa bon caldo. Es cria en roca, en alguer o entre pedres. Per la zona de Castelló es diu *rascassa*.

Escrita: rajada [rajá].

Esparralló: curtet i ample, quasi redó, igual es cria en roca que en l'alguer o en la platja, és bo però espinós.

Gallineta: de la mateixa espècie que l'escorpa, de color roig intens, de més qualitat que l'escorpa, creix fins a 50 cm.

Galtiroig: classe de llissa.

Garneu: el cabut més gran de la Mediterrània.

Gat: és com la mussola però gris fosc i amb taques negres.

Gatvaire: és com la mussola però més «amarronat», amb taques més fosques, encara que n'hi ha que «peguen més en groguenc», sense dents.

Gerret: paregut a la sucla, però més allargat i més fosc.

Gitana: de color verd.

Golfàs: també és un peix gran. Ací se'n solien agarrar de dos a tres diaris, sol fer 1 m, té els ulls grans, una aleta darrere i és de color verdós. No té quasi escata, i en l'ull té com un «sombretet».

Lenguado (cast.): és un peix pla, «allargat com la palaeta» però més gran, de color marró fosc, té els ulls xicotets i la boca torta, a un costat.

Llissa: de color plom, prima i allargada. N'hi ha de diverses classes, i algunes es fan molt grans: galtiroid, marcenca, mújol...

Llissèria: és un peix moll que es cria en aigües profundes, sense dents i de color transparent, té ulls grans i verds «i, rodant, com un pelet, però més llarg que el de les palaetes»; és ample i allargat.

Llobarro: és paregut al lluç, escatós, «verdós i morrudet», molt apreciat, escàs, difícil d'agarrar, i per això s'anomena peix de sort. És un peix «solitari, no va amolat».

Lluç: és un peix moll, amb unes dents fines, de color platejat, ulls grans, en forma de fus del cap a la cua.

Mabra: és un peix dur, amb escata, de color blanc amb ratlles negres, les dents com un «rascador de caixeta de mistos i els ulls grandets».

Mantell: és una «rajà de color fosc».

Marraix: té dents com el «tiburó, i és com un tiburó».

Mero: és un peix de color marró, però també n'hi ha de verdosos. D'ulls grans i geperut, amb la boca molt gran, és bo per a tot. És el peix més car, més escàs i més difícil d'agarrar. L'informant coneixia una persona, anomenada *Mig ou*, que l'agarrava amb «una fluixeta o amb una bossarda». (La fluixa

és simplement un ham nugat en la punta d'un fil, que s'esca amb una «carnà» i s'empra, des de la barca, per a pescar en aigües superficials peix menut. La *bossarda* és pràcticament igual, però l'ham, escat amb la carnada, es nuga a un cap i s'amolla i es cobra, des de la barca, quan pica peix més gros en aigües més profundes).

Moll: és un peix poc dur, amb el cap aplanat, sense dents i de color roget, té ulls xicotets i pareix que siga geperut. El moll de roca, anomenat també moll d'arbó, és de color roig intens, més viu que el del moll de platja, anomenat també moll de fang, de color més apagat, més groguissó i de gust més saborós, que no es fa tan gran com el moll de roca.

Mòllera: és un peix moll, blanc i marró, «allargadet i groguet», i davall de la barbata té com dos pelets. Té els ulls xicotets.

Morralla: diverses classes de peix menut per a fer caldo.

Morruda: és un peix paregut al sarg reial, però té el cap com una mabra, morrut, de color marró fosc, amb dos dents.

Muixó: paregut a l'aladro, quasi transparent, de «color de cristal», s'agarra en profunditat.

Mújol: arrajador [arrajaór].

Mussola: sol fer 1 m i mig i se'n solien agarrar sovint. Té la pell rasposa i grisa, no és un peix molt morrut. N'hi ha de dos o tres classes.

Negrito (cast.): castanyoles.

Oblada [oblá]: és un peix escatós, de color blavenc i platejat, les dents rasposes com un rascador de caixeta de mistos i els ulls grans.

Orada [orá]: és un peix dur, ample, escatós, xato, amb dos dents en la boca, els ulls grans, de color grisenc i amb la panxa blanca. Té una ratlla negra que envolta tota la ganya i, a les galtes, «dos taquetes dorades». És un peix que, com el pagre, «també va amolat». Quan les femelles porten darrere molts mascles es diu *una picà*.

Pagell: és un peix dur, amb escata, de color rosa intens, dents dures i ulls mitjanets, es cria en les roques i pot arribar a fer 3 kg.

Pagre: és paregut al pagell, però en compte de roig és de color roig granat, dur, amb escata i la cara xata; una ratlla negra el creua de la ganya a la cua. És un peix que va en mola, tots apinyats.

Palaia [palá, palaéta]: és un peix pla, dur, sense dents, amb la boca torta, té pèls pels costats i és de color marró clar. De palaies, també n'hi ha diverses varietats: peluda, llissèria, palaí, tigre, llenguado...

Palaí: és de color marró i més petit que la llissèria, no passa d'una mà de gran.

Peix espasa: és fàcil de reconèixer perquè té «un pic en forma d'espasa», també s'anomena emperador.

Palomina: peix blau, curt i estret, de color blavenc platejat.

Patena: esparralló xicotet, també anomenat pateneta.

Peluda: és una palaia del color de la llissèria però més fina, encara que no s'arriba a fer tan gran, com a molt es fa com la mà.

Rajada [rajá]: peix pla i ample, que en el lllom presenta unes serretes. N'hi ha de dos classes: rajada fina, que s'agarrà amb l'eixàrcia i no té punxes al lllom, i rajada tartanera, que té punxes al lllom i s'agarrà en aigües profundes.

Rémol: és un peix planet i redó, dur, sense dents, amb la boca a una banda, té punxetes pels costats i és de color marró fosc.

Rémol petxinat: és com el rémol però amb taques verdes.

Roncador [roncaór]: paregut a l'esparralló, amb una lleugera gepa, ronca quan es trau de l'aigua.

Sardina: peix blau, panxudet i no molt llarg.

Sarg: és un peix dur, amb escata, de color blanc platejat amb ratlles negres; és ample, té les dents «com les de les persones» i els ulls mitjanets.

Sarg reial [reál]: és igual que el sarg però més gran; no és platejat ni amb ratlles negres, sinó rogenc i amb «ratlles amarronades».

Serrano (cast.): té la boca molt gran, és de color marró i fa mig pam. A l'illa és de color groc.

Soliguer: té ales en compte d'aletes, però no vola, i té el cap molt dur. Hi ha la dita: «Tens el cap més dur que un soliguer».

Sorell: peix blau de color plom, amb serretes pels costats, fins a la cua.

Sucla: n'hi ha de dos classes: blavenca, més grossa, i una altra varietat de color roig clar.

Tigre: és com un llenguado, però més llarg i estret, tacat igual que el rémol, però en groc.

Tintorera: és de color blau fosc o morat fosc, pot arribar a fer 2 m. L'informant diu que en pescava des de la barca, amb una «carnà de sardina», fent un llaç (com el d'una forca) en la punta del cap que havia llançat a l'aigua i, quan el peix menjava de l'ham, l'enganxaven amb el llaç, que s'estretia cenyint-lo pel cos, el pescaven pujant-lo a bord i el remataven pegant-li colps al cap amb un rem.

Tonyina: és un peix molt gran, de 2 a 3 m, sol pesar entre 200 i 300 kg, és poc escatós i les raïls de les aletes les té de color groc, la resta de color, blavenc fosc; es pesca amb ham o al cércol.

Quan es fa en salmorra es distingixen les següents parts del peix: tonyina de tronc, de la part dorsal, més magra; tonyina de sorra, de la part ventral, més greixosa. L'informant diu que la sorra és la part de l'animal que cobrix la panxa; tonyina negreta, menys apreciada i més barata que les anteriors, servix sobretot per a fer coca. Amb un cap o una canya, la tonyina s'ha de treballar, quan «pega la brivà» (o simplement «quan pega»), emprén la fugida i s'ha d'amollar, i després tornar-la a cobrar.

Tremoladora: és com la rajada, però de color marró, amb uns botons de color negre al lllom que donen rampa quan es toquen.

Vaca, vaca serrana: té una taca de color lila als dos costats de la panxa, de carn molt dura i gustosa, pareguda al *serrano*. Si es nota l'art pesat, es diu: «Si sents pesat, pesat, serrano o vaca serà».

Vaca tremoladora: vaqueta.

Vedrià: paregut al sarg, però té en «la coa uns redolins negres» i el cap més fosc.

Verderol: de color verd, a mesura que va fent-se gran es fa de color gris; pot arribar a fer 20-25 kg. És un peix gran, bo per a fer salsa, amb els ulls grans, la cua llarga i les dents rasposes. Darrerament es diu *lecha*, que no és valencià.

Xerna: és un peix com el mero, però de color marró i gris.

Xopa: és un peix que menja dalt, de cara a l'aigua; és com el sarg, més prim, de color grisenc i amb els ulls ni grans ni xicotets. A les Columbretes, on hi ha algun llit de xopes, es fan «d'a quilo».

Xutxo: paregut a la rajada, però negre i més gros. En la punta té una o dos punxes verinoses en forma d'arpó de serreta que, «si pica amb elles», poden produir molt de dolor, perquè es claven fàcilment, com una punxa, i són difícils de traure.

NOMS DE MAMÍFERS MARINS

Cap d'olla: no és un peix, sinó un mamífer que fa 3 o 4 m de llarg. Té el cap redó, és de color grisenc i amb el llom blau, és més xato que la mussola.

Galfi: és gran, negre, i està prohibit pescar-ne, no té escata, té els ulls grans i, anys arrere, solia aprofitar per a fer oli. La carn, de color roig viu, no és bona de menjar.

NOMS DE MARISCS

Cabra: com el cranc però no és plana, sinó redona com el puny, rogenca amb taques negres i la corfa molt punxosa.

Caixetes: abans n'hi havia moltes, es crien apegades a les roques.

Caragol de barrina: és blanquet i allargat com una barrineta.

Caragol de perla: és «anacarat», la tapeta és com una perla.

Caragol de punxes: la corfa és punxosa, és bo de menjar.

Caragol de tapeta o corneta: la corfa està protegida per una tapeta, no té punxes i es cria en les roques, per la molla és com el caracol de punxes, però té fel i al final del mos pareix que coga o que amargue.

Castanyola: és de color marró, no té tenalles, damunt del cap té com «dos orelles o palmitos». Per València s'anomena *cigala de força*. Diuen que quan es mou pareix que toque les castanyoles.

Cigala: de la família de la galera, sense tantes punxes, amb tendència a «acaragolar-se», amb dos pinces llargues. És de fons (a 90-110 brases).

Cranc blanc: es cria en les platges.

Cranc negre o cranca: es cria per les roques. Se'n veuen pel port i se'n pesquen amb alguna carnada, però «quan l'abastes l'agarres amb les mans», també s'agarren així les cabres.

Dàtil: petxina de forma i color de dàtil madur, es cria on hi ha roca.

Galera: té la pell forta, tenalles i plena de punxes, nada amb les aletes de davall de la panxa.

Gamba: se'n criaven en les roques del port.

Gamba blanca: de color més pàl·lid, «dorad mortet».

Gamba ratllada [ratllá] o ratllat: és una gamba més rogeta, la que té ratlles.

Gavatxa: la gamba que diuen *quisquilla*, que té «l'ouaeta més blavosa».

Lapa (cast.): una mitja petxina que viu apegada a la roca, no és mengívola.

Llangosta: té el cos allargat, el cap gros, antenes grosses i llargues, la carn és molt apreciada.

Llangostí: és com una gamba gran, el cos allargat, la corfa molla, les antenes llargues, els ulls grossos i la carn molt bona, que es defén tancant-se i obrint-se perquè darrere té una punxa molt forta. La cua té els colors de la bandera republicana.

Llima: es cria en força, es diu així tant pel sabor a llima com pel fet de tindre la molla groga com una llima.

Llomàntol: té el cos allargat, la corfa molt dura, antenes xicotetes, pinces grans i fortes.

Ortigues: l'informant diu que són bones de menjar, però que ja no se'n trauen, i que quan n'hi havia no sabien que eren comestibles ni que tingueren valor.

Ostió: un marisc paregut a l'ostra que abunda molt poc.

Ou: una classe de petxina redoneta que s'empra com a esca per a pescar.

Pessic: és un cranc gran, amb pinces molt grans, però que les arreplega davall de la panxa i pareix una pilota, de color beix a redolins rojos.

Petxina negra: de color marró fosc.

Petxina ratllada [ratllá]: se'n trau alguna de tant en tant. En gallec és la *vieira*.

Petxinot: de corfa negra i llarga. D'Almassora en amunt es diu musclo. A Vila-real, i de Nules cap avall, clòtxina. El terme *petxinot* és un localisme de Borriana.

Roig (es diu en pl.: *rojos*): gamba gran. Es distingix la femella del mascle pel fet que les dos potes posteriors de la femella tenen pines per a arreplegar els ous en època de cria. També es diu *carabinero*.

Santo (cast.): és un cranc gran que talla l'eixàrcia amb les pines, no es pot menjar perquè amarga.

NOMS DE CEFALÒPODES

Calamar: més llarg que la sépia, de color malva i blanc, té molt poqueta corfa per dins, semblant a una ploma, i els tentacles en el cap.

Polp: té huit potes que ixen de la bossa, que és el cap, amb moltíssima força en les ventoses. N'hi ha de diverses classes: polp blanc, polp roquer, polp mesquer i polp llanterner, que és marró fosc amb taques negres i no és bo de menjar.

Sépia: té tentacles en el cap, la corfa la té per dins i es defén tirant la fel, formant núvols de tinta.

ALTRES

Móca: no és bona de menjar, també en diuen medusa.

CLASSES D'EMBARCACIONS

Es distingixen per la grandària i per la modalitat de pesca a què es dediquen.

Barca de bou.

Barca de fanal.

Barca de proa redona.

Barca de redons: la roda de proa i les orles sobreixen pels costats.

Barca de tresmall.

Barca de xàrcia o palangre.

Bot: salvavides de les altres barques, no té coberta.

Bot de llum.

Cadero: és un falutx que té la popa doble alta que la proa, o siga que, a popa, cala el doble; porta en la proa com una gorra amb visera.

Falutx [falútxo], falutxet: més prim i més llarg que la barca.

Llanxeta [o lanxéta].

Llaüt: és un cadero d'una grandària entre la barca de redons i el pailebot, que té la proa com el cadero.

Muleta: és una mena de bot grandet, sense coberta, que utilitzaven «els levantiscos», com ara els pescadors vinarosencs, els quals duïen dos barques: una de vela i una muleta, i xorraven en esta, per la qual cosa el fons s'omplia d'aigua que havien de traure valent-se d'una «sèrsula» (*sassola*: 'instrument de fusta semblant a la pala de la pilota basca').

Pailebot: barca de vela de més d'un pal dedicada al transport. Cap a 1944 se'n va armar un a Borriana que s'anomenà *Virgen de Misericordia*.

En esta fotografia dels anys trenta presa a la banda de garbí del port de Borriana, es poden veure, d'esquerra a dreta, dos pailebots, una llanxa, dos vapors de transport de taronges i una barca de pesca amb vela llatina.

PARTS DE LA BARCA

Aletes: parts de la borda que estan al costat de la popa.

Amures: parts de la borda que estan al costat de la proa.

Antenes (sempre en pl.): formades pel car i la pena, és la verga que sosté la vela llatina.

Babord [babór].

Bancades: les fustes on s'assenta el motor.

Barregots: els pals que aguanten el trencamil en l'orla, la peça que va empernada a la quilla quan s'han posat les costelles inferiors de la nau.

Botaló: el pal que ix recte per la proa, on s'enganxa la pollaca.

Càncamo: anella on s'enganxa un cable per a traure la barca al sec.

Car: part inferior, més grossa que la pena, amb la qual forma les antenes, per a aguantar la vela llatina.

Carote: la part final de l'interior de la barca.

Cinta: des de l'orla a la quilla. La clau i la cinta: on s'ajunta l'obra morta amb la coberta.

Coberta: el sostre de la barca.

Codastre: peça de fusta o de ferro que va des de la part de popa fins a la punta de la quilla per la popa (l'eix de l'hèlice en les marques a motor), la peça que puja i tanca la popa.

Cornamuses: on es lliguen els caps per a amarrar la barca a la riba.

Costellam: el conjunt de costelles, les peces que conformen l'armadura de la barca.

Escalmeres: on es fiquen els escàlems per a vogar.

Escues: com la quilla, però només en el centre de la barca, perquè esta no es balancege molt dins de la mar i perquè s'aguante dreta en terra, quan es trau al sec.

Eslora: llargària de la barca, des de la roda de proa fins al codastre de popa.

L'espill de popa: la part de popa de la barca, que acabava recta; ara, en canvi, són redones.

Estameneres: les costelles superiors de la nau.

Estribord.

Gaó de popa: part exterior del cos de la barca, que va des de les escues fins a popa.

Gaó de proa: part exterior del cos de la barca, que va des de les escues fins a proa.

Llates: peces longitudinals que aguanten la coberta.

Mamparo: paret que separa les seccions interiors de la barca.

Orles: les parts més altes de la barca, les baranes.

Paramitjal [palmejál]: l'espínas de la barca, va dalt de la quilla; el reforç de la quilla perquè no estiga solta, la peça que acobla la quilla.

Pal [pálo]: el pal on s'amarra la vela, generalment de fusta d'olivera, més gros en la base que en la punta, el qual s'introduïa per una obertura de la coberta fins que el piu de la base casava amb el buit corresponent del paramitjal. Perquè es mantinguera fort, en la junta de l'obertura de la coberta, el pal es falcava amb cunyes. I si convenia per a la navegació, perquè no fera 90° amb la coberta, estes cunyes permetien donar-li la inclinació que es volia.

Pallols: el pis del fons de la barca, conjunt de fustes que tapen la sentina.

Panxa: la part més eixida i voluminosa de la barca.

Pena: part superior, més prima que el car, amb el qual forma les antenes per a aguantar la vela llatina.

Pla: la part que envolta l'exterior de la barca.

Pont: en barques grans, des d'on es dirigixen les operacions.

Popa: la part de darrere.

Proa: la part de davant.

Puntal: l'altura de la barca, des de la quilla fins a dalt de tot.

Quadernes: les costelles o serretes.

Quarters: les peces que tapen les portes de la coberta, quarter de proa, quarter de popa.

Quilla: peça que va de proa a popa per davall de la barca.

Rem.

Roda de proa: la peça que va des de la quilla fins a la part superior de la proa.

Sentines: els buits interiors.

Soleta: la peça que cobrix l'orla per damunt.

Timó: la pala submergida a popa que guia la barra.

CONSERVACIÓ DE LES BARQUES

A partir de la quilla, que és la primera peça de la barca que es confecciona, les barques es construïen en els calafats. En la platja del port de Borriana n'hi havia un, on es va fabricar algun cadero, algun mallorquí, alguna barca de redons, barques valencianes i fins i tot algun pailebot. Les faenes habituals de conservació de les barques en terra eren calafatejar, rascar i pintar.

Alquitranar: pintar l'exterior de la barca amb alquitrà.

Arreglar la panxa o la coberta.

Calafatejar o estopejar: consistix a posar estopa de cànem en les juntes i, per damunt, massilla. L'estopa s'incrusta colpejant els ferros amb una maça que té el mànec molt llarg i el cos cilíndric.

L'estopa no era de corda trenada, sinó de corda molla de cànem. Els mateixos calafats, asseguts, se la trenaven enrollant-la amb les mans sobre el davantal que els cobria la cuixa, i no la feien més grossa que un llapis. Quan n'havien fet una bona quantitat se l'enrotllaven en el braç esquerre, amb les mans anaven cobrant-la i amb el calafat l'embotien entre les juntes de les taules.

Canviar taules.

Clavar claus.

Massillar: la massilla era una pasta que es feia mesclant oli de llinassa amb uns algeps o blanc d'Espanya.

Pintar: després de rascar la barca.

Reparar: el motor, les orles.

ORGANITZACIÓ DE LA TRIPULACIÓ I DE LA FAENA EN EMBARCACIONS DE MOTOR

El contramestre: responsable de les faenes de bord, d'acord amb el patró.

El cuiner: fa el menjar.

El jove: fa faenes pròpies d'un aprenent, treballs auxiliars.

Els mariners: fan la faena de bord.

El motoriste: l'encarregat del motor.

El patró: està en el timó i és qui mana on s'ha d'anar i on s'ha de calar. Quan hi ha faena treballen tots, sense distincions, excepte el patró.

El rellevant: relleva el timoner i a qui estiga de guàrdia.

El xiquet: és el més jovenet de la tripulació i fa tot el que li manen, com ara ajudar el cuiner, encendre i ventar el foc (en un foguer de carbó), escurar, etc. També és l'encarregat d'anar a buscar aigua (amb un tonellet, a qualsevol font pública d'aigua potable) i omplir la quarterola (que és el depòsit de bord, un barrilet de fusta amb una obertura quadrada on caben uns 20 litres d'aigua i d'on, a través d'una aixeta, els mariners s'omplien el pot en què beuen, i d'on el cuiner agarra la que necessita per a guisar). En eixos pots personals els mariners també beuen café.

Faenes dels mariners

Abocar el peix: posar-lo en les caixes.

Armar (l'eixàrcia): muntar les peces de l'eixàrcia, perquè no vénen fetes (els fils, sí, de les fàbriques de Barcelona, com ara Julià o Fabra & Coats).

Arreglar l'art.

Arreglar els remes: lligar bé els estrops.

Baldejar (cast.): netejar la coberta (l'informant diu que a bord els mariners sempre han dit *balde* al poal). L'aigua se n'ix pels «ambons de la murà», per les mures.

Calar: tirar les xàrcies.

Cuinar.

Desaiguar: en barques com ara la muleta, consistia a utilitzar «la sèrsula» (*sàssola*: una espècie d'arplegador allargat de fusta, com ara una pala de jugar a la pilota basca), que aprofitava per a arplegar l'aigua que s'havia depositat en el fons de les llanxes, entre quaderna i quaderna, i llançar-la per la borda.

Desarmallar: llevar de l'eixàrcia el còp del peix.

Desempesca [desempeixcar]: traure el peix de l'eixàrcia, fer-ne la tria.

Enllestir: el palangre, quan s'ha embolicat i s'ha d'aclarir.

Escandallar: sondar amb l'escandall.

Estendre (l'eixàrcia): escampar-la.

Organitzar: les eixàrcies.

Posar (les caixes de peix): en la nevera, amb 10 o 12 barres de gel mòlt.

Remendar (cast.): les eixàrcies.

Rentar: el bou.

Servar la nau: governar-la per mitjà de la barra del timó, l'arjau, que té un lloc on «la barra s'endaua», ja que es posa i es lleva.

Tapar (les eixàrcies): amb sacs, amb una manta vella, etc., perquè el sol no les recreme.

Triar (el peix): rentar-lo.

Xorrar: traure les eixàrcies per a cobrar les captures.

LA PESCA A VELA

Es va practicar fins als anys 50. Les barques que tenien una eslora d'uns 8 m duien, de mitjana, una tripulació de tres hòmens (de fet, oscil·lava entre dos i quatre). En les barques de 10 m d'eslora se n'embarcaven més. Cap mariner no es dedicava específicament a fer de cuiner.

Quan calia desplaçar-se i no feia vent, tots els mariners vogaven remolcant esta barca de pesca a vela des d'un bot auxiliar (anomenat també bot de boia i bot de guia), que feia de remolcador, on hi havia tres parells de remos. El mariner situat a popa no vogava, sinó que ciava.

Amb el bou d'esta classe de barques a vela s'obtenia sobretot peix del fons perquè, mogudes només per la força del vent, la poca velocitat d'aquelles barques impedia que la bossa del bou s'omplira amb una pesquera distinta.

Quan el vent bufava de terra resultava difícil guanyar la costa, s'havia d'anar «tomba i tomba, volta i volta», fins a aconseguir «prendre la volta» i «enfilat p'en terra».

Horaris

En les barques a vela l'horari era regular sempre que «fóra de bo [el vent]», és a dir, sempre que el gregaló espentara, i la vela «en prenguera de la volta». Però els horaris eren molt relatius, s'ajustaven segons com convinguera.

Algunes faenes estaven perfectament delimitades segons l'hora, amb les denominacions següents.

La prima: quan el sol volia «agarrar la muntanya es feia la calà». Si anaves de prima, o si feies un bol de prima, calia haver carregat gel a bord. Quan ja s'havia tancat la nit (un parell d'hores després de la posta de sol) es xorrava.

L'alta nit: es calava de vesprada tardet i es xorrava al sendemà; o siga, que es calava per a tota la nit.

L'alba: unes dos hores abans de l'eixida del sol.

Quan calaven, dormien a bord o bé tornaven a terra a dormir. En canvi, quan pescaven al fanal, sempre dormien a bord.

Els horaris de les barques a motor vénen a ser els següents.

En les barques de bou: 10 hores, de 6 del matí a 4 de la vesprada.

En les barques de tresmall i palangre: en la pesquera del moll, 8 hores, de 3 de la matinada a les 11 del matí; en la pesquera de llangostí i de sépia, 12 hores, de 8 del matí a 8 de la nit.

En les barques de fanal: 13 hores, de 9 de la nit a 10 del matí.

TRAURE LES BARQUES AL SEC

A Borriana, abans d'haver-se construït el port, les barques es treien cada dia al seu escar per a evitar que qualsevol colp de mar les fera malbé. Esta operació es diu *traücar*

(*fer un traüc* significa 'traure una barca en terra', mentre que 'tirar-la a la mar' es diu *varar la barca*).

Així com per a traücar-la calia fer una operació de força acompassada entre unes quantes persones, per a varar-la no calien palanquins ni res més, ja que amb el pendent de la riba hi havia prou inclinació perquè la barca entrara a l'aigua.

Per a traure l'embarcació al sec s'ha d'haver fet una rampa amb els pals colgats en l'arena de forma perpendicular a vora mar. Els pals s'untaven seguit seguit amb sèu [séu], que és una pasta compacta que es fa amb greix de corder. Després d'haver-lo posat a secar durant quatre o cinc dies, el sèu es picava, s'hi afegia sal perquè no es podria, i amb aquella pasta compacta es feien panets que servien per a engreixar els pals, així com tota classe de caps, els estrops del rem, els lligams de les antenes, la trossa, etc.

Quan les persones ocioses, els hòmens majors, els xiquets, etc., veien que una barca venia en terra, tots acudien a ajudar a traücar-la. Normalment, amb la força de tres o quatre hòmens n'hi havia prou, perquè els pals, el palanquí, etc., estaven sempre ben untats amb sèu i la barca lliscava fineta, i el traüc no oferia resistència.

Així, primer que res s'ha de construir l'escar, fent pla el pas de la barca, llevant amb una lligona el cavalló d'arena i les pedres de vora mar que ha fet la marejadeta. L'arena i les pedres que es van llevant de l'escar es tiren cap als costats amb la lligona. Davant de l'escar tenim feta la rampa amb els pals untats amb sèu, a l'extrem dels quals hem colgat un mort, ben assegurat perquè faça de contrapés a la barca, on tenim lligat un palanquí (una espècie de joc de corrioles o de politges amb bossells, que són els ulls de les cordes). Com més bossells, més potència hi haurà i menys força humana s'haurà de fer.

S'amorra la barca a la platja i el ganxo del palanquí es passa per l'anella de proa de la barca (el càncamo), que s'arrima al primer pal de terra i els que estan en la faena tiren la barca cap amunt, als crits de «Oi, va!», «Oi, ara!», «Oi, amunt!», «Amunt, xiquets, amunt, no pareu!», «Fica el llom!», «A raja!». Esta operació s'anomena *la tira*.

L'expressió *A raja!* es diu per a espentar la barca, a fi que la barca «arranà» s'òbriga de la costa, és a dir, que se

separe del litoral (*obrir-se* significa 'separar-se del moll, de la riba, eixir a la mar').

Mentre les treien en terra, les barques mantenien l'equilibri i no es tombaven cap a un dels dos costats perquè tenien escues a banda i banda de la quilla. A vegades, si les barques eren de les grans, es donava el cas que les treien valent-se de la força d'un parell de bous, que les arrossegaven amb cadenes, com ho va pintar Sorolla.

Per a mantindre la barca en un bon estat de conservació, s'ha de fer una «treta a l'any», és a dir, que s'ha de traure al sec almenys una vegada a l'any. Hui en dia el buc es pinta amb una pintura de patent, una classe de pintura especial que impedit que s'adherisca massa misèria, com *caragolillo* o pèl (que és una brossa que s'apega al buc de les barques).

L'ORIENTACIÓ EN LA NAVEGACIÓ

A fi d'orientar-se en la navegació, els mariners usaven la brúixola i arriaven l'escandall (dient: «escandall a l'aigua!») per amidar les brases del fons.

L'escandall consistia en un cap, en la punta del qual hi havia una peça cònica de plom, com ara una paperina o una campaneta, amb l'interior buit, que s'omplia amb sèu, el qual, si tocava un fons d'arena, els grans d'arena s'apegaven en la cara exterior del sèu. Així, com si el sèu fóra una làmina de cera, els grans d'arena adherits indicaven que el fons sobre el qual es trobaven era arenós.

Pel contrari, si la barca es trobava situada sobre una força, quan es cobrava l'escandall s'observava que el sèu no hi duia arena apegada i, en tot cas, es detectaven les ratlles que sobre la làmina superficial del sèu havia fet la roca submergida. Si pescaven de nit, com que no es podien observar els grans d'arena, passaven la llengua per la superfície del sèu i així sabien sobre quina classe de fons es trobaven. Podria ser que en el cap de l'escandall s'hagueren marcat prèviament les brases nugant-hi una llença de cànem o d'espert.

En dies de boira marcaven la posició on es trobaven bufant un corn (que feia «tuuut»). En dies de temporal, quan tornaven a terra podien tirar «oli d'engràs» per la popa, i també petroli, perquè la mar no rompera fort contra la barca, i poder així arribar-hi bé, ja que quan es tira oli l'ona romp morta contra la popa. Aleshores es deia «Eixe ve tirant oli».

MENJAR A BORD

Els mariners feien una o dos menjades diàries a bord, que el cuiner [kosinéro] guisava en un fogueret de carbó. Les caixes, invertides, feien de taula i de cadires.

Per a dinar es feia sempre «arrossejat» (diuen *arrossejat*, no arròs a banda).

Recepta per a fer el rossejat: és necessari un polp roquer, que es mata baquejant-lo, és a dir, pegant-li una sèrie de bacs contra la coberta de la barca, i així passa d'estar molt dur a fer-se moll. La bossa es talla i es tira. Amb l'oli al foc, en el *caldero* se sofrigen un poc les huit potes, fins que es facen de color roig. Després es posen les creïlles, la ceba tallada sempre en quatre parts, i se li pega quatre voltetes. A continuació es posa una culleradeta de pebre roig, se li peguen dos voltetes més i s'afeg l'aigua. Quan alça el bull, es posa primer el peix més dur, després el més moll. Quan alça el bull, es posa primer el peix més dur, després el més moll, i quan tot el peix s'ha cuit, es reserva el caldo i se servix, perquè en primer lloc «es menja sempre el bullit».

Mentre els mariners dinen, el cuiner, en un paelló, sofrig dos alls, una tomata si en té, tira l'arròs, el sofrig un poc i aboca el caldo que havia reservat. Ell mateix, el jove o el xiquet, mentrestant, han fet allioli. Quan l'arròs està cuit, es menja del mateix paelló perquè, a bord, els mariners no empen plats, tots mengen del *caldero*, de la sifa o del paelló del centre. Una llesca o un tros de pa obert, posat en la mà, fa les funcions de plat, mentre que amb l'altra mà es va «desmollant el peix» i duent-se'l a la boca. Després prenen café.

També es fa nogada [nogá] de polp. Recepta: és imprescindible dispondre de polps mesquers, no d'una altra classe. Es tallen les bosses dels ulls cap avall i això es tira. La bossa del cap és com una lleterola, com una «ouà molt bona». Es bullen les bosses una hora en aigua, es trauen, es pica una salseta. Es posa a remulla, en aigua dolça, un tros de pa. S'escorre, es torna a mesclar tot en el *caldero* i s'obté una espècie de sémola molt bona.

Salsa de rap. Recepta: es fa una salsa amb cinc o sis alls, o amb tota una cabeça d'all i quatre ametles. Es frigen tres o quatre llesques de pa, que són per a espessir el caldo. Es posa a la pica-

da una cullerada de pebre roig i una culleradeta de café d'anou moscada. Se sofrigen a penes els trossos de rap, s'afeg aigua i la picada i es deixa coure tot junt uns quants minuts.

Suquet de peix. Recepta: es fa una salsa amb all picat, un poc de tomata, julivert, pebre negre. S'afeg aigua i, quan alça el bull, es posa el peix fins que es cou.

També es fa peix torrat, peix xapat (obert pel llom i torrat), peix fregit, etc.

DISTRIBUCIÓ DELS GUANYS

Monte major: és el conjunt dels guanys que s'obtenen de la pesca.

En barques xicotetes: del monte major es fan dos parts:

El 50% per als gastos de la barca (normalment són barques de propietat familiar). L'altre 50% per al jornal dels mariners.

De la part de la barca: es paguen tots els gastos que ocasiona la pesquera, com ara el gasoil, l'oli d'*engràs*, les reparacions, el gel, el menjar... O siga, tot el gasto diari que la barca fa treballant.

De la part dels mariners, se'n fa un repartiment equitatiu, una part per a cada mariner. El patró té una millora en el jornal (cobra el doble de la quantitat que percep cada mariner), la qual es trau del 50% atribuït a la barca.

En barques mitjanes (5 hòmens o més, a vegades propietat d'un armador):

Se'n fan dos parts: una per a la barca, que també paga els arts que es fan nous, i una altra per als mariners.

Este 50% dels mariners també es repartix equitativament: una part per a cada mariner, però en el conjunt dels mariners es fa compte d'una part més, que és el jornal de la persona que, en terra, repassa i adoba les xàrcies.

La millora del jornal del patró i del maquiniste (els quals cobren el doble que els mariners) ix del 50% de la part de la barca.

Normalment el jove s'embarca amb mitja part.

LA SUBHASTA

Moltes captures es portaven a la subhasta en paneres i «s'abocaven en terra», quan encara es pesava el peix en romanès. Aleshores el peix es pagava prou bé, solien guanyar vint duros o 80 pessetes a la setmana.

Més modernament, una vegada classificat el peix en la barca, es posava en paneres o, hui en dia, en caixes. Una vegada en la llonja, tot el que s'ha tret de la barca es posa en el rogle i el subhastador es posa en el centre del rogle i els arriers al seu voltant. Quan el cantador toca un xiulet, comença la subhasta per la captura de la barca que li toca eixe dia, seguint una rotació (a Borriana es fa així, no com en altres poblacions, que se subhasta en primer lloc la primera barca que ha arribat al port). El subhastador comença a cantar el preu a la baixa, hui en dia per quilos (abans, també podia ser per arroves, depenent dels costums de cada port).

A mesura que ell observa si els arriers «van a fer peix», segons la molta o poca gana que hi haja de comprar, corre, baixant les xifres de dos en dos, o bé va més a espai. Són les martingales pròpies de l'ofici.

Quan el subhastador veu que algun arrier li fa discretament un senyal conegut, o bé fa una exclamació d'aquiescència concreta («iep!»), para la subhasta, li pregunta quantes caixes en vol (a vegades una, dos, o bé diu «tot pa mi») i li adjudica la compra. Aleshores, per a identificar-la, alguns depositen un paperet propi en la caixa que han adquirit.

Quan s'ha acabat la subhasta, els mariners porten el peix a la bàscula, el pesador el pesa, canvien el peix de la caixa de la barca a una altra de l'arrier i l'escrivent, empleat del pòsit, anota el pes i dóna una còpia del rebut al patró perquè sàpia a com s'ha venut. Hui en dia, el patró cobra

les vendes de les captures en divendres, perquè en dissabte no es pesca.

En l'actualitat la subhasta es fa en la llonja nova, dotada amb mitjans telemàtics, procediment que ha eliminat la figura del subhastador. Els arriers, asseguts en unes grades, veuen passar les caixes de peix sobre una cinta contínua. Observen el preu que figura en un tauler digital i, quan el troben convenient, se les adjudiquen amb un comandament a distància personalitzat, connectat a l'ordinador del pòsit on queda enregistrada la compra.

MESURES DE PES

Una arrova: una arrova marítima, antigament 12,800 kg, i actualment 10 kg.

Mitja arrova, un quartó, una lliura, mitja lliura, una mitat (1/4 de lliura).

Un quilo, tres quartes, mig quilo, una quarta, mitja quarta.

MESURES DE CAPACITAT

Abans les caixes eren de fusta, hui en dia són de plàstic i de menor capacitat.

La caixa valenciana: tenia una cabuda de 40-50 kg, en feia quatre de les d'ara.

La caixa de fanal: tenia una cabuda de 30-32 kg.

La panera: l'estructura era de vímet, però la cobertura era de canya.

El cove: del mateix teixit que la panera però pla, només útil per a presentar les gambes, el marisc en general, i més propi de Catalunya.

MESURES DE LONGITUD

El pam: l'eslora i la mànega de les barques s'amidava per pams. Les barques de vela feien uns 20-23 pams d'eslora.

La braça: sobre 1,67 m, era la mida habitual de fondària i longitud. S'amidava d'un puny a l'altre, amb els braços oberts en creu. Tant l'escandall, la tralla, com en general tota classe de caps, s'amidaven amb brases.

El peu: 33 cm, l'informant diu que és la mida del calat dels mercants i que els mariners no l'han emprada.

La milla: 1.852 m, diu que és pròpia de les embarcacions de motor i que quan anaven a vela no l'empraven.

El nuc: velocitat de l'embarcació a una milla per hora. Assegura que no l'empren, sinó que diuen: «Tal barca, quantes milles fa?», i ja s'entén que són milles per hora, és a dir, nucs.

LES DONES DELS MARINERS

Les dones dels mariners no muntaven les xàrcies però sí que les adobaven.

També venien el peix pels carrers de Borriana, abans de construir el mercat, en una part del qual hi havia la pesquera, separada de la nau principal. Així que amb l'excedent de la subhasta, cada barca «es ventilava la venda com podia».

Quan l'informant encara era un xiquet (cap a 1942), son pare, son tio i altres familiars pescaven per la zona del Puig, en una barca de què menjaven quatre famílies. Sa mare i sa tia anaven a peu del Grau del Puig a Puçol i a Massamagrell, carregades amb dos cistelles plenes de peix cada una amb els excedents de la pesca. A «migdia passat», quan tornaven al Grau del Puig, on vivien en una caseta arrendada, duien la compra amb queviures per a casa en aquelles cistelles, i els xiquets, per a allEls crits de les pescateres ambulants eren d'este estil:

Boga del palangre!
Dones, peix vivet!
Gamba viveta, dones!
Sardina viveta!
Sardineta del fanal!
Xiques, peix fresquet!
Xiquetes, veniu, que el meu és el més fresquet!
Xiquetes, eixiu que se m'acaba!
Xiquetes, peix del palangre!
Xiquetes, peix vivet, sardina fresca, boga!

MODISMES I REFRANYS MARINERS

Aixaloc, molta mar i peix poc.
Aixaloc, ni molt ni poc.
Amb aparells i dotació es fa la navegació.
Barca de molta guinda i poc crusam.
Barca grande, ande o no ande.
Barca lleugera, barca falaguera [que corre molt].
Bou a l'aigua, caldero al foc.
Comença en sardina, i menjaràs gallina.
De la mar el mero, i de la terra el carnero.
El bou va bé perquè el patró canta.
El que dorm no mata peix.
Garbí la mou, llevant la plou.
Gregal de matí, calma de vesprà.
Gregal, peix a la sal.
L'aixaloc pa la mar no és bo, i pal camp tampoc.
L'aladrava vol ser blava.

El pastor de la muntanya sempre veu la mar blava.
 El peix més ben caigut, més ben venut.
 El peu del patró no embruta la vela.
 El peu del patró no toca la vela.
 El ponent la mou i el llevant la plou.
 Estar fet una mussola [estar abovat].
 Mata peix i no t'alabes.
 Més val un pam de pena que cinquanta de mar.
 Ni carn ni peix, cauet [peix volador]
 On hi ha patró no mana mariner.
 Patró manant, mariner callant.
 Peix salat, bo cuit i molt torrat.
 Per a una barca trencà, tota classe de vent mal li fa.
 Quan el bou està dalt, no es veu res més que algun pardal.
 Quan trona per la mar, no et quedés a vora mar.
 Qui menja sorell no es fa mai vell.
 Qui té terra, té guerra; qui té motor, té dolor.
 Quin temps farà, mariner? Demà t'ho diré.
 Tràngol de garbí, llevant fi.
 Salpa i dona, no n'hi ha cap de bona.
 Santa Cristina, forats i sardina.
 Sardina i dona tot l'any és bona.
 Si a Déu vols pregar, entra dins la mar.
 Tirón, tirón, todo pal patrón.
 Una vegà xorrat, tot el món ha callat.
 Xiquillo: boga i calla!

CANÇONS

L'informant considera que les cançons tradicionals s'han perdut perquè eren molt antigues, i que ara escolten la ràdio. Les poques que recorda generalment són en castellà, excepte alguna expressió, o bé s'han valencianitzat parcialment:

Marinerito lo quiero,
 aunque vaya sin camisa,
 por eso me comeré
 del mar la mejor llissa.

Malditas sean las Columbretes,
 vullguera tocar terra i no tornar a elles.

Capitán cualquiera es,
 los pilotos son carneros,
 los que pagan el trabajo
 son los pobres marineros.

En Peníscola, señores,
 hay tres prendas de valor,
 la fuente del papa Luna,
 l'escala i el bufaor.

El contramaestre dormía,
 la navegación velaba,
 el timón lo dirigía
 bravo capitán mandaba.
 Nos coge una gran borrasca
 en el cabo de Salinas
 y todos nos encomendábamos
 a la pastora divina.

Al marinero, en el mar,
 nunca le falta una pena,
 o se le rompe el timón
 o se le arranca una vela.

Viento a Levante
 y con boiras,
 buen tiempo para llover,
 muy pronto habrá discordias
 entre marido y mujer.

SOBRENOMS DE MARINERS

En general, són sobrenoms de persones dels anys 50 i encara d'abans, que en gran part vivien al Grau. Alguns d'estos sobrenoms s'han extingit. D'altres s'han perpetuat una o dos generacions després. L'informant sap el significat d'alguns sobrenoms, perquè en va conèixer l'origen, però la major part els va sentir sense haver-ne conegut la causa. D'algunes persones només recorda el nom, i d'altres, tan sols el cognom. Com ara:

Baptiste..., *Cucala*.

Baptiste Boix, *Xafacagueraes*: podria ser perquè parlava molt: «era molt volantiner».

Vicente Arnandis, *Corball*: tenia el posar lleugerament encorbat.

Joaquín Veral, *Bacalao*.

Pepe..., *Molinero*.

Pepet Panís, *el Cagante*.

Sanchis, *l'Ermità*.

Antonio Sanchis, *Poca ropa*.

Joaquín Sanchis, *Don Antonio* (germà de l'anterior).

Sanchis, *Ratero* (germà dels dos anteriors).

Vicente Sanchis, *Foniga* i *Foniqueta*: pronunciava defectuosament *formiga*.

Pepet Sanchis, *Vint-i-un dits*: el dit gros d'una mà el tenia partit i espatarrat, fins i tot tenia com dos unghes i, de fet, pareixia que en tinguera dos (germà de l'anterior).

Pepe Sanchis, *Cobela*: pronunciava defectuosament *corbella*.

Pepe Veral, *Xinxibó* [ó].

Pepito..., *Grillo*: no té relació amb el personatge de Disney de *Les aventures de Pinotxo*.

Santiago..., *Regalíssia*.

Vicentico..., *el de Rodes*.

Domingo..., *Carabina*.

Paco..., *de Barratxina*.

Manolo Sanchis, *Cococ* [la segona o és tònica i oberta].

Fraisquet..., *de Bruixa*.

Vicente Gallén, *Mascarell*.

Pepe Gallén, *Bep* [e oberta].

Vicente Gallén, *el Gitano* (germà de l'anterior).

Vicente Moreno, *Pantalón*.

Antonio Moreno, *Oreja* (germà de l'anterior).

Paco Palmer, *Paquito Pauleta*: nét de Paula (es tracta del mateix informant).

Algunes famílies han rebut un malnom general o una mateixa apel·lació col·lectiva: els Anda, *Polisseros*; els Sanchis, *Goteres*: un poc «destorbats», però molt treballadors.

Els cognoms més habituals eren Anda, Barrachina, Borja, Ochando, Palmer, Panís, Sanchis, Veral. En realitat, tots estaven emparentats, els uns amb els altres, quan els mariners del Grau de Borriana eren una comunitat de treballadors del mateix ofici, reduïda i endogàmica.

BIBLIOGRAFIA

- AYZA ROCA, Alfred (1981): *El món mariner de Peníscola (Estudi lexicogràfic i de cultura popular)*, València, Universitat de València.
- BERNAT I BALTRONS, Francesc (1990): «Les senyes de la pesca de palan-gre a la zona costanera d'Arenys a Blanes», *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 42, pp. 35-44.
- BOTA GIBERT, Josep (1987): «Les foneres de la mar de Blanes», *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 28, pp. 6-17.
- CABEDO GUEROLA, ROSA I BURDEUS DÍAZ-TENDERO, Lourdes (2000): *Burriana 1882-1936. El Puerto*, Borriana, Ajuntament de Borriana.
- CABRERA GONZÁLEZ, Maria Rosario (1997): *El món mariner de Dénia*, Ajuntament de Dénia, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, Institut de Cultura Juan Gil-Albert.
- CANUTO BAUZÀ, Francesc (2010): «Toponímia i talassonímia mallorquina als Columbrets», *XXXIV Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica i VIII Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, València, pp. 175-189.
- CASACUBERTA, Josep M. de (1944): «Nomenclatura toponímica dels pescadors del Cabanyal», *Las Provincias. Almanaque para 1944*, València, pp. 459-463.
- COMES NOLLA, Gabriel (1995): *De proa a popa. El món dels pescadors de Torredembarra a través de les seves dites*, Tarragona, El Mèdol.
- GINER I PEREPERES, Francesc (2010): «Cullera (el terme, la costa i la població)», *XXXIV Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica i VIII Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, València, pp. 659-698.
- LLORCA I IBI, Francesc Xavier (1991): «Talassonímia dels mariners de Benidorm», Alacant, *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 44, vol. 2, pp. 453-456.
- MONTAÑA MARTÍ, Maria Teresa (1990): «Significat i funció morfològica dels mots «fora» i «terra» en el lèxic mariner», *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 41, pp. 37-40.
- PERSONAT VILAR, Lluís: «Nomenclatura toponímica dels pescadors de la costa castellenca», *Las Provincias. Almanaque para 1945*, València, pp. 277-280.
- ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç M. (1969): *El litoral valencià*, València, L'Estel.
- (1982): «Toponímia litoral valenciana: pesqueres, caladors i senyes», *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 10, pp. 1-9.
- (2004): *Toponímia, geografia i cartografia*, València, Publicacions de la Universitat de València, pp. 169-178.
- SEMPERE LINARES, Maria dels Àngels (1991): «Talassonímia dels mariners de Santa Pola», Alacant, *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 44, vol. 2, pp. 505-515.
- VERDEGAL I CEREZO, Vicent; VERDEGAL I CEREZO, Joan M.; SERRANO I GARCÍA, Rosa M. (1992): «Aproximació a la toponímia marina de la Plana meridional: senyes i talassònims», *Actes del Setzè Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, vol. 1, pp. 291-313.